

SÁMEDIGGI SAMETINGET

Bagadallangirjjáš mánáidgárddiide gos leat sámi mánát

Oahppa lea geahpas guoddit • Kunnskap tynger ikke

Sisdoallu

Ovdasánit	4
Álggahus	5
Láhkavuoddu	6
Ulbmil	7
Ulbmiljoavku	7
 1. oassi Sámi mánáidgárdi, ulbmil ja ovddasvástádussuorgi	9
1.1 Sámi mánáidgárdi	9
 2. oassi Sámi mánáidgárddiid sisdoallu	10
2.1 Sámi kultuvra ja árvovuoddu.....	11
2.2 Dásseárvu	12
2.3 Mánáid mielváikkuheapmi	13
2.4 Mánáid mielváikkuheapmi dan ektui ahte leat guovttegielat ja gullet guovtti kultuvrii	13
2.5 Fysalaš biras mii ovdánahtta buot mánáid ovdáneami	14
2.6 Ovddasmoraš ja bajásgeassin	15
2.7 Stoahkan ja oahppan.....	17
2.8 Oahppan ja sosiálalaš gelbbolašvuoda ovdáneapmi	17
2.9 Giella	18
2.10 Sámi mánát doaibmi mánggagielat mánnán	19
2.11 Mánáidgárdi kulturarenan.....	20
 3. oassi Fágasuorggit	21
3.1 Kommunikašuvdna, giella ja teaksta	21
3.1.1 Doahpagiid oahppan.....	22
3.1.2 Giellamovttiidahttin beaivválaš diliin.....	22
3.1.3 Sámi bearaš- ja fuolkenamahusat.....	23
3.1.4 Luondu ja luonddu albmoneamit (fenomenat)	23
3.1.5 Jahkodatkaleanddar	23
3.1.6 Báikenamat	23
3.1.7 Ságastallan ja ovttasbargu	23
3.1.8 Čoaggananboddu ja temábargu	23
3.1.9 Drámá ja musihkka.....	24
3.1.10 Girjjálašvuolta	24
3.1.11 Njálmmálaš mitalusat	24
3.1.12 Sátnevádjaset	25

3.1.13	IKT mánáidgárddis.....	25
3.2	Rumaš, lihkadeapmi ja dearvašvuohta.....	26
3.2.1	Stoahkan ja speallu.....	26
3.2.2	Luonddu geavaheapmi.....	27
3.3	Dáidda, kultuvra ja kreativitehta.....	28
3.3.1	Visuála dáidda.....	28
3.3.2	Duodji.....	28
3.3.3	Juoigan ja sámi musihkka.....	29
3.3.4	Girjálašvuohta.....	30
3.4	Luondu, biras ja tehnikka.....	30
3.4.1	Gávcci jahkodaga.....	30
3.4.2	Biebmoárbevierut.....	32
3.4.3	Nástealbmi.....	32
3.5	Etihkka, religiovdna ja filosofiija.....	33
3.5.1	Diiddat/mearkkat, osku.....	35
3.5.2	Mearkabeaivvit.....	35
3.6	Lagasbiras ja servodat.....	36
3.6.1	Gullesvašvuohta sámi kultuvrii.....	36
3.6.2	Lagasbiras.....	36
3.6.3	Servodat.....	37
3.7	Lohku/mearri, latnja ja hápmi.....	37
4 oassi	Plánen, dokumentašuvdna ja árvoštallan.....	39
4.1	Plánen.....	39
4.2	Dokumentašuvdna vuodđun refleškuvdnii ja oahppamii.....	40
4.2.1	Govat.....	40
4.2.2	Máhpát.....	40
4.2.3	Áviisa.....	40
4.2.4	Eará dokumentašuvdna.....	41
4.3	Mánáidgárddi barggu árvoštallan.....	41
5 oassi	Ovttasbargu.....	42
5.1	Vuodđoskuvla.....	42
5.2	Pedagogalaš-psykologalaš bálvalus.....	42
5.3	SEAD.....	42
5.4	Oahppoásahusat.....	42
5.5	Sámediggi.....	42
5.6	Eará ovttasbargoguoimmit.....	42
	Girjálašvuohta.....	44

Ovdasátni

Sámediggi ja Máhttodepartemeanta leat ilus go sáhttet ovdanbuktit ođđa bagadallangirjjáža, mii gullá rámmafápmii mánáidgárddi sisdoalu ja doaimmaid hárrái. Bagadallangirjjáš galgá addit mánáidgárdebargiide inspirašuvnna barggadettiin sáme-
gielain ja kultuvrrain mánáidgárddis.

Bagadallangirjjáš lea ráhkaduvvon Sámedikki olis.
Sámediggi ja Máhttodepartemeanta giitet buohkaid, geat leat veahkehan ja buktán rávvagiid gihppagii, ja ovttasbarggu ovddas.

Kristin Halvorsen
máhttoministtar

Egil Olli
Sámedikki presideanta

Álggahus

Mánáidgárddi ođđa rámmaplána, kapihttalis 1.10 Mánáidgárddit sámi mánáid várás, čuožžu ahte Norga lea geatnegahtton áimmahuššat iežas álgoálbmoga sierra vuoigatvuodaid, jf. ILO-konvenšuvnna nr. 169 álgoálbmogiid birra. Dát mearkkaša ahte Norggas lea earenoamáš geatnegasvuohta áimmahuššat sámi mánáid ja vanhemiid beroštumiid. Rámmaplána cealká viidáset, ahte sámi mánát miehtá riikka, dárbašit doarjaga seailluhit ja ovddidit gielaset ja kultuvrraset.

”Mánáidgárddit sámi mánáid várás sámiguovlluin galget leat integrerejuvvon oassin sámi servodagas ja oainnusin dahkat sámi servodaga mánggabealatvuoda, girjáivuoda ja variašuvnnaid” (Mánáidgárddi rámmaplána, s 19)

Sámi guovlluin berre leat mearriduvvon, ahte mánáidgárddi ulbmil galgá leat nannet sámi máná identitehta sámegiela geavaheami bokte, ja gaskkustit sámi kultuvrra, eallinvuogi ja servodatdiliid. Sámi mánáidbajásgeassima guovddáš elemeanttaid berre áimmahuššat sihke bargovugiin ja beaivválaš eallimis. Mánáidgárddi berre or-ganiserejuvvot nu, ahte máná oázžu searvat iešguđetlágan kultuvrralaš ja sosiálalaš doaimmaide. Sámegiella lea dehálaš faktor, ja eaktun lea ahte bargit máhttet sámegiela ja ahte sis lea máhttu sámi kultuvrras. Dain mánáidgárddiin, gos leat sámi mánát ja mat leat sámi guovlluid olggobealde, lea maid bargun bidjat stuorát deattu dasa, ahte sámi kultuvra lea guovddáš oassin mánáidgárddi sisdoalus.

Dát bagadallangihpa lea oaiwilduvvon oahpisteaddjin ja inspirašuvdnan sámi mánáidgárddiide ja mánáidgárddiide, gos leat sámi mánát.

Mii giitit Anne Jannok Eira, Anna Sparrok, Marianne Storjord ja Ellen Strandli rávvagiid ja kommeanttaid ovddas gihppagii.

Solveig Kristine Oskal ja Jorunn Løkvold leaba ovttaš Sámedikkiin čállán gihppaga.

Láhkavuodđu

Sámiin lea odne álgoálbmotstáhtus Norggas ja sis lea danin álbmotrievttalaš gáibádus earenoamáš kultursuodjalussii. Geatnegasvuodát čuvvot riikkaidgaskasaš soahpamušaid maidda Norga lea guorrasan, nugo ILO- konvenšuvdna eamiálbmogiid ja čearddalaš álbmogiid hárrái iešmearrideaddji riikkain.

ILO-konvenšuvdna bidjá vuodđun čuovvovaš álgoálbmotdefinišuvnna:

“Álbmogiidda iešmearrideaddji riikkain, mat adnojuvvot eamiálbmogin dan dihte go dát álbmogat leat sin manisboahttit geat ásse riikkas dahje dan guovllus masa riika gullá, go guovlu váldojuvvui dahje koloniserejuvvui dahje eará riikkaráját ásahevojedje, ja geat juridihkalaš servodatsajisteaset beroškeahhtá leat ollásit dahje muhtin muddui seailluhan iežaset sosiála, ekonomalaš, kultuvrralaš ja politihkalaš ásahevošaid.”

Jagi 1991:s ratifiserii Norga ON konvenšuvnna mánáid vuoigatvuodaid birra. Mánáidkonvenšuvnnas leat iešguđetlágán vuoigatvuodamearrádusat, mat gusket mánáide:

Artihkkalis 29.1 – c čuožžu earret eará *“Soahpamušriikkat leat ovttaoavilis dan hárrái, ahte mánáid skuvlejupmi galgá viggat ovddidit mánáid iežaset kultuvrralaš identitehta, giela ja árvvuid gudnejahttima”.*

Artihkkalis 30 čuožžu earret eará: *“Riikkain, gos orrot čearddalaš, religiuvnnalaš dahje gielalaš minoritehtat dahje álgoálbmogat, eai galgga mánát, geat gullet dakkár minoritehtii dahje álgoálbmogii, biehttaluvvot ovtta iežas joavkku eará lahtuiguin eallit iežaset kultuvrras, dovddastit ja doalahit iežaset oskku ja geavahit iežaset giela.”*

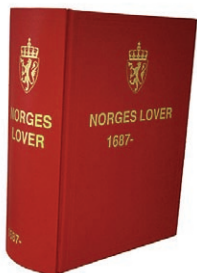
Vuodđolága § 110 rievdaduvvui jagi 1988:s nu ahte sámit, riikka álgoálbmogin, galget olahit seamma vuoigatvuodaid go riikka eará ássit.

Vuodđolága § 110A čuožžu ná: *“Lea stáhta geatnegasvuohka láhčit diliid nu, ahte sámi álbmotjoavku sáhtá seailluhit ja ovddidit iežas giela, kultuvrra ja servodateallima”.*

Álgoálbmogiid sierra vuoigatvuodaid ja ON mánáidkonvenšuvnna vuodul lea Norggas sierra geatnegasvuohka áimmahuššat sámi mánáid ja vanhemiid beroštumiid.

Jagi 1989:s bođii láhka Sámedikki ja eará sámi diliid birra (Sámeláhka). Lága ulbmil lea láhčit diliid nu, ahte Norgga sápmelaččat besset sihkkarastit ja ovddidit gielaset, kultuvrraset ja servodateallimistiset.

Mánáidgárdelágas, mii bođii fápmui ođđajagemánu 1. beaivvi 2006, leat guokte mearrádusa mat earenoamážit gusket sámi mánáide:

Mánáidgárdeláhkka § 2 Mánáidgárddi sisdoallu:

"Mánáidgárddi galgá váldit vuhtii máná agi, doaibmadási, sohkabeali, sosiálalaš, čearddalaš ja kultuvrralaš duogáža, dakko bokte sámi mánáid giela ja kultuvrra".

Mánáidgárdeláhkka § 8 Suohkana ovddasvástádus:

"Gieldda ovddasvástádus lea, ahte mánáidgárdefálaldat sámmánáid sámi guovlluin doaibmá sámegiela ja kultuvrra vuodul. Eará suohkaniin galgá láhččojuvvot dili nu, ahte sámi mánát sáhttet sihkkarastit ja ovdánahttit gielaset ja kultuvrraset".

Máhttodepartemeanta lea njukčamánu 1. beaivvi 2006:s Mánáidgárdelága láhkavuoduin mearridan rámmaplána njuolggadusa mánáidgárddi sisdoalu ja doaimmaid hárrái. Dat bodii fápmui borgemánu 1. beaivvi 2006.

Mánáidgárddi sisdoalu ja doaimmaid ođđa rámmaplána deattuha, ahte mánát dárbbasit doarjaga seailluhit ja ovddidit iežaset giela ja kultuvrra sorjjakeahtta das gos riikkas ain de orožit. Ja plána ávžžuha, ahte dat galgá mearriduvvot vai sámi mánáid identitehta nannejuvvo giela bokte ja sámi kultuvrra gaskkustemiin.

Ulbmil

- Bagadallangihpa galgá leat lassin “Mánáidgárddi sisdoalu ja doaimmaid rámmaplánii” (Máhttodepartemeanta 2006a)
- Bagadallangihppaga ulbmil lea veahkehit sámi mánáidgárddiid ja mánáidgárddiid gos leat sámi mánát, rámmaplánabargguin ja jahkeplána ráhkademiin
- Addit geatnegahtti rámma movt mánáidgárdefálaldat sámi mánáide berre láchčojuvvot
- Bagadallangihpa galgá ráhkadit vuodu mánáidgárddiid sisdollui ja vuolggasadjin adnojuvvo sámegeiella ja kulturgaskkusteapmi
- Ulbmil lea ahte gihpa galgá gaskkustit máhtu ja vásáhusaid reflekšuvnnaid vuodđun, ja seammás evttohit temáid iešguđetge fágasurggiide
- Bagadallangihpa galgá juohke mánáidgárdái addit heivehanvuodu sin iežaset báikkálaš kultuvrra, lagasbirrasa ja geográfalaš sajádaga ektui
- Bagadallangihpa galgá addit inspirašuvnna ja hálu guorahallat/diđoštít eambbo sámi eallima birra
- Bagadallangihpa galgá maid leat rávveaddji ja addit inspirašuvnna eará mánáidgárd-diide olles riikkas
- Bagadallangihpa sáhhtá leat ávkin vanhemiidda, mánáidgárddi oamasteddjiide ja mánáidgárdeeiseválddiide
- Barggu ulbmil lea addit geatnegahtti rámmaid movt mánáidgárdefálaldat sámi mánáid várás berre láchčojuvvot, muhto seammás addit saji báikkálaš plánemii, mii lea heivehuvvon báikkálaš eavttuide.

Ulbmiljoavku

Ulbmiljoavkun leat sámi mánáidgárddit gos leat sámi mánát, muhto maiddá dáža mánáidgárddit, gos leat sámi mánát.

1. oassi

Sámi mánáidgárddi, ulbmil ja ovddasvástádussuorgi

Mánáidgárddi ulbmil lea addit vuollel oahpahusgeatnegahtton agi mánáide, buriid ovdánan- ja aktivitehtavejolašvuodaid. Mánáidgárddi galgá váikkuhit dasa, ahte sámi mánát sáhttet ovddidit iežaset sámi identitehta ja leat oadjebasat ja illudit iežaset kultuvrras ja gielas. Sámeigiella ja kultuvra fertejit oažžut buriid eavttuid mánáidgárddis. Dát galgá dáhpáhuvvat lagas ipmárdusain ja ovttasbarguin mánáid ruovttuiguin.

Rámma-plána deattuha ollesolbmuid guottuid, máhtu ja gálggaid mávssolašvuoda dustet, ipmirdit ja bajásgeassit mánáid aktiivlaš searvamii demokrátalaš servodagas. Plánas lea sihke dálá – ja boahpteáiggi perspektiiva. Rámma-plánas deattuhuvvo mánáidgárddi mihtilmasvuohka pedagogalaš doaibman. Ovttaskas mánáidgárddi barggu konkretiseren galgá biddjot jahkeplánii, man mánáidgárddi ovttasbargolávdegoddi mearrida (jf. Rámma-plána Mánáidgárddi sisdoalus ja bargguin).

1.1 SÁMI MÁNÁIDGÁRDI

Čuovvovaš meroštallan biddjo vuodđun dasa, mii sámi mánáidgárddi lea:

”Sámi mánáidgárddi lea mánáidgárddi, gos leat sámi sogat mánát – sámit. Mánáidgárddi ulbmil lea nannet mánáid sámi identitehta ovddidettiin sámeigiella geavaheami ja gaskkustettiin sámi kultuvrra. Eaktun lea ahte bargit máhttet sámeigiella”
(Máhttodepartemeanta 2006a).

Oahpahuslágas definerejuvvo sápmelaš olmmožin, gii sáhttá čálihit iežas Sámi jienastuslohkui, jf. § 2-6 lágas 12.6.1987 nr. 56 Sámedikki ja eará sámi riektediliid birra (Sámeláhka), ja sin mánát geat sáhttet čálihuvvot. Sámeigiella das oaivilduvvo davvi-sámeigiella, lullisámeigiella dahje julevsámeigiella. Sámi guovllut meroštallojuvvojit leat 1; sámi hálddašanguovllut Sámelágas § 3-1, ja 2; eará suohkanat dehe oasit suohkaniin láhkaásahusa olis maid Gonagas lea mearridan manjel go Sámediggi ja dat suohkanat ja fylkkasuohkanat, maidda gažaldat guoská, leat beassan cealkit áššis.

Deháleamos doaibma mii sámi mánáidgárddiin lea, lea gaskkustit sámi árvuid, giela ja kultuvrra. Sámi kultuvrras leat sihke oaidnemeahtun ja oinnolaš mearkkat nugo ovdamearkka dihte giella, bivttasárbevieru, servvoštallanvuogit, biebmovierut, duodji, dáidda, luohiti/ juoigan ja sámi musihkka, nammavierut ja ealáhusat. Sámi kultuvra gokčá maiddái vuoinjalaš faktoriid nugo árvonorpmaid, jurddašanvugiid, oktiigulleašvuodadovddu ja oktasaš historjjá ja duogáža. Buot dáid ferte mánáidgárddi gaskkustit mánáide dainnalágiin, ahte mánná oažžu positiivlaš oainnu sámivuhtii, ja sáhttá leat rámis iežas sámi gulleašvuodain (Sámediggeráđi diedáhus sámi mánáidgárddiid birra 2003).

Sámi álbmot leat ásaiduvvan buori muddui miehtá riikka ja ovddasta sihke gielalaš ja kultuvrralaš erohusaid. Sámegiella lea unnitlogugiella ja lea dakkár sajádagas gos dat muhtin guovlluin lea earenoamáš rašes dilis. Eará guovlluin orru giella leame olgguldasat nanus, muhto dan eanetlogugiella dávjá báidná, ja dat dahká giella hearkin. Gáibiduvvojit liigeresurssat ja doaimmat váldit vára sihke gielas ja kultuvrras.

Mánáidgárddiin, mat leat sámi guovlluid olggobealde ja gos leat sámi mánát, lea vanhemiin ja mánáin riekti vuordit, ahte mánáidgárddi bargit dovdet ja deattuhit ahte sámegiella ja sámi kultuvra galget leat oassin mánáidgárddi sisdoalus.

2. oassi

Sámi mánáidgárddiid sisdoallu

Sámi mánáidgárddiide lea earenoamáš dehálaš deattuhit sámi árvovuoddu man nala mánáidgárdi galgá hukset iežas doaimma. Dat galgá leat guovddáš oassin sámi mánáidgárddiid sisdoalus.

Mánáidgárddi sisdoallu galgá leat mánggabealat ja molsašuddi ja gos ovttaskas mánná oážžu doarjaga, vásáhusaid ja dovddiidusaid, mat ovdánahttet máhtuid, gálggaid ja guottuid.

Seammás galgá sisdoallu doarjut máná gielalaš ja sosiálalaš gelbbolašvuoda bajimus ulbmiliid aktivitehtaid, oktasá vásáhusaid ja ovtastallama bokte.

Sámi mánáidgárddit leat ásahuvvon dan vástte, vai addojuvvo sámi mánáide mánáidgárdi, mas lea sámi sisdoallu.

Sámi guovlluid mánáidgárddit sámimánáid várás galget leat integrerejuvvon oassin sámi servodagas. Galgá leat mearriduvvon, ahte mánáidgárddi ulbmil lea nannet máná identitehta sápmelažžan sámegiela geavahemiin, ja sámi kultuvrra, eallinvuogi ja servodatdiliid gaskkustemiin. Guovddáš elemeanttat sámi mánáidbajásgeassimis berrejit vuhtiiváldojuvvot sihke bargovugiiguin ja beaivválaš eallimis. Mánáidgárddi fáldadat ferte organiserejuvvot nu, ahte mánát váldojuvvot mielde iešguđet bargoproseassaide ja ahte sii ožžot searvat kultuvrralaš ja sosiálalaš doaimmaide, ja eaktun galgá leat ahte bargit máhttet sámegiela (jf. Mánáidgárddi sisdoalu ja doaimmaid rámmaplána).

2.1 SÁMI KULTUVRA JA ÁRVOVUOĐDU

Mánáidgárddit sámimánáid várás galget huksejuvvot dan vuodolaš prinsihpa nala, ahte mánáidgárdi galgá leat integrerejuvvon oassi sámi servodagas. Sámiid čearddalaš identitehta, mii lea čadnojuvvon sosiálalaš ja kultuvrralaš iešláhká, bidjá dehálaš eavttuid oahppamii. Go sámi kultuvra váldojuvvo vuolggasadjin, de mánáidgárdi sáhtta nannet sámi mánáid identitehtadovddu ja seailluhit ja viidáset ovddidit sámi kulturárbbi, gaskkustemiin ja oainnusindahkamiin sámi kultuvrra, eallinvuogi ja árvuvuid.

Mánáidgárddit fertejit bargat dan duohta dili ektui, mas sámít ellet. Dát mearkkaša earret eará mánggabealatvuoda, ealasuoda ja variašuvnnaid oainnusin dahkama. Sámi servodaga rievdamis fertejit otná mánát beassat váldit oasi ja leat mielde háhkame ođđa posiitiiva elemeanttaid ođđaáigásaš servodagas. Dát gáibida, ahte bargit leat dihtomielaččat iežaset rollain ja ahte sii, plánema, meannudeami ja gaskkusteami bokte, áimmahuššet sámi árvuvuid ja jurddašanvuogi gaskkusteami ja váldet vuhtii otná beaivvi dili ja ođđaáigásaš áiggi. Viidáset gáibida dat, ahte bargit galget nannet ja ovddidit

mánáid sámi identitehta sámegiela geavaheami nannemiin, ovdamearkka dihte hutkat dakkár giellaarenaid, maid sáhttá integreret báikkálaš birrasii.

Sámi mánáidgárddiid ulbmil lea, ahte sámi árvvut biddjojuvvojit vuodđun mánáidgárddi sisdollui. Sámi servodat lea hui mánngabealat ja árvovuoddu danin molsašuvvá guovllus guvlu. Ovttaskas mánáidgárdi ferte báikkálaš máhtolašvuoda mielde heivehit dán mánáidgárdái. Lassin árvovuoddui, mii guoská buot dáža mánáidgárddiide, fertejit sámi mánáidgárddit nannet ja viidáset ovddidit sámi oktavuođadovddu, ovddidit sámi kultuvrra mánngabealatvuoda árvvusatnima ja váldit sámi lagasbirrasa mielde mánáidgárdái, seammás go galget oččodit sajáiduvvat ja ovdánit sámi lagasvuoda lundui, ja árvvus atnit olbmuid ja min birrasa ovtasdoaimama.

Mánáidgárddi dehálaš bargu lea váikkuhit guottuide, ahte iešguđet kultuvrra olbmot sáhttet eallit ráfálaččat ovtas ja árvvusatnit nubbi nuppi iešlágí. Sámi mánáidgárddi ovddasvástádussan lea duddjot ipmárdusa ja árvvusatnit eará kultuvrraid vuoigatvuoda eksisteret servodagas ja luondduguovlluin. Mánáidgárddi ovddasvástádussan lea gaskkustit vuodlaš árvvuid nugo searvevuoda, ovddasmorraša ja ovddasvástádusa, ja ovddastit birrasa, mii huksejuvvo ipmárdusa ja olmmošárvvu nala ja dasa, ahte olbmot lea riekti leat earálágan.

2.2. DÁSSEÁRVU

Mánáidgárddi pedagogalaš doaimma bokte galgá sohkaelliid gaskasaš dásseárvu čájehuvvot. Okta dehálaš doaimmabidju sámi mánáidgárddiide lea rekruteret eambbo dievdobargiid. Dásseárvu nieiddaid ja bártneid gaskkas mánáidgárddis galgá čájehuvvot mánáidgárddi pedagogihkas. Mánáidgárddi doaimma galgá váikkuhit dásseárvosaš servodahkii gos prinsihppa seamma vejolašvuodaid hárrái goappašat sohkaelliide galgá viidáset fievrriiduvvot.

Máiddái sámi servodagas ledje barggut mearriduvvon sohkaalerollaid gaskkas, gos nisssonolbmui ledje ovddasvástádusat ja geatnegasvuodát daidda bargguide, mat gehččojuvvojedje leat nisssonolbmuid bargun, ja dievdduin fas ledje iežaset geatnegasvuodát. Servodatstruktuvrra mielde lea dát rievdan, ja eanas bargguid dál sáhttá dadjat leat sohkaealleneutrálan. Máná sámi nisssonolbmo váldet odne alit oahpu sámi dievdduid ektui, ja danne lea hui dehálaš movttiidahttit bártneid váldit oahpu. Livččii mearkkašahtti, ahte oahppama vuodđun deattuhuvvošii ovttaskas máná máhttin. Sihke bártneid ja nieiddat galget oazžut ovttalágan vejolašvuodaid sihke oidnot, gullot ja váldit ovddasvástádusa ovtas searvat mánáidgárddi iešguđet doaimmaide. Lea dehálaš, ahte bargit reflekterejit iežaset láhttenvuogi birra, makkár árvvuid sin láhttenvuohki signalisere mánáide.

Dološ áigge, mearrasámi servodagas, vulge dievddut guolástit ja jávke guhkit áiggi jagis, ja nisssonolbmot ja mánát báhce ruoktot váldit ovddasvástádusa eanandoalus ja vuotnabivddus. Nisssonolbmot barge dalle buot bargguid ruovttus, ja mánát šadde veahkehit iežaset návccaid mielde. Máná sámi nisssonolbmo oidnet dán odne nanu ovdagovvan sámi nisssonolbmorollii.

2.3. MÁNÁID MIELVÁIKKUHEAPMI

Mánáidgárdelága mielde lea mánáidgárdemánáin riekti buktit ovdan iežaset oainnuid ja aktiivvalaččat váikkuhit mánáidgárddi doibmii. Mánáid mielváikkuheapmi lea guovddáš temá odne.

Buot mánáin lea riekti, iežaset láddama ja eavttuid mielde muitalit ja váikkuhit iešguđet beliide sin eallimis mánáidgárddis.

Sámi servodagas lea álo leamaš lunddolaš, ahte mánáin lea guovddáš sajádat bearrašis, gos sii áigá juo ožžo iežaset vuogáiduvvan rolla bearrašis. Dát mearkkašii, ahte mánás lei ovddasvástádus muhtun bargguide maid mánná sáhtii bargat. Mánnái čájuhuvui positiiva fuomášupmi ja rámiduvvui daid bargguid ovddas maid son barggai. Dát attii mánnái dovddu ahte son máhtta ja dovddu das, ahte son válđojuvvo duođas, ja nu mánná beasai stuorrut bargguiguin. Lea ain hui lunddolaš gohčodit máná biigán dahje reangan, juoga mii automáhtalaččat addá mánnái rolla. Eará vuogit inkluderet máná lea go dadjá moai dahje mii, juoga mii muitala ahte dát lea juoga maid moai/mii dahke/dahkat ovtas. Ollesolmmoš inkludere iežas máná fárrui, juoga mii geahpida máná sivalašvuodadovddu, jus juoga mánná boastut dahje jus mánná lea leamaš lihkoheapme. Ii leat dárbašlaš vuordit, ahte mánná galgá veahkehit stuorrát, muhto ahte mánná diehtá ahte sus lea dehálaš rolla, ja seammás go olmmoš áicá ja fuomáša maid mánná veahkeha.

Muhtin girječállit oaivildedje, ahte sámiin váillui disipliidna, juoga maid orui čájeheame váilevaš mánáidbajásgeassin. Earát leat čujuhan, ahte dát lea eará vuohki bajásgeassit mánáid, man vuodđun ii lean bágggu ja ahte sámít háreve belke mánáideaset (Balto, 1997). Mánáid válde árrat juo ollesolbmuid servodahkii ja sin atne ovttaárvosažžan. Rágggástanmetodat adnojuvvoje háreve. Dákkár bajásgeassinmáile boadus lei dávjá buorre, mánát šadde jegolažžan ja láhtteje čábbát (Balto, 1997). Dát pedagogaš jurddašanmáile heive dainna go odne deattuhuvvo máná iežas mielváikkuheami mávssolašvuhta.

2.4. MÁNÁID MIELVÁIKKUHEAPMI DAN EKTUI AHTE LEAT GUOVTEGIELAGAT JA GULLET GUOVTTI KULTUVRII

Ollu sámi mánát bajásšaddet mánggáin gielain ja kultuvrrain, juoga mii oidno sin árgabeaivvis. Lea riggodat bajásšaddat mánggakultuvrralaš konteavsttas, muhto dat lea sorjavaš máná olgguldas eavttuin, dego ovdamearkka dihte makkár árvvuid ja guottuid mii sirdit mánáide. Dat ahte mánát ohppet deaivat eará olbmuid rabasvuodain ja ipmárdusain, šaddá buorren vuolggasadjin oahppat lonohallat ja vuogáiduvvat mángga kultuvrii álkít. Eaktun lea goittotge, ahte maiddá sámimánáid dustejit ipmárdusain ja gudnejahtimiin sin kultuvrralaš duogáža. Mánát fertejit beassat čájahit, ahte sii leat rámis iežaset duogážiin, juoga mii eaktuda, ahte ollesolbmot guldalit máná ja váldet vára dán dovddus. Dáža servodagas ain odne oidno váilevaš diehtu sámiid ja sin kultuvrra birra, juoga mii miellddisbuktá, ahte mángga mánáidgárddi bargis ii leat doarvái diehtu movt sii galget dustet ja váldit vára sámimánáid dárbbuin.

Sámegiella ja kultuvra leat áitojuvvon dilis. Ollugat vásihit, ahte lea váttis áimmahuššat ja sirdit giela ja kultuvrra mánáide dalle go sii fárrejit guovlluide gos giella unnán ovddas-tuvvo ja hubmojuvvo. Mánaga vanhema soitet vásihit váttisin leat dihtomielalaččat gielain,

dannego vásihuvvo, ahte deaivvadettiin earáiguin, soitet sii amastahttit sin geat eai máhte giela. Muhtin vanhemat leat eahpesihkkarat ja balus, ahte mánná sierrana eará mánáin ja danin sáhtta givssiduvvot. Vánhemiin gáibiduvvo, ahte sii leat dihtomielalaččat ja oadjebasat, ja sii fertejit diehtit movt sii sáhttet deaivvadit hástalusaiiguin go galget váldit vára sámegeiela ja kultuvrras. Dát fas gáibida mánáidgárddi bargiin oahpu ja ipmárdusa man dehálaš lea áimmahuššat ja viidáset ovddidit máná sámegeiela, nu ahte bargit sáhttet doaimmat buorren doarjjan vanhemiidda.

Mánát, geat bajásšaddet guovtti kultuvrras, sáhttet deaivudit iešguđetlágan dilálašvuodaiguin, gos sii ovdamearkka dihte sáhttet čilget ahte eai hálit hupmat nuppi dain gielain maid su vanhemat hupmaba. Hui dájvja lea dat giella unnitlogugiella, ja dán gielas ii leat dat seamma stáhtus go eanetlogugiela. Mánát leat hearkkit, ja dat sáhtta leat sávaldat ahte ii galgga sierranit earáin iige leat earálágan go eará mánát. Lea dehálaš ipmirdit ja vuhtiiváldit máná dovdduid. Dakkár diliin lea dárbbalaš ja dehálaš ahte bargit dorjot máná ja vanhemiid čájemiiin earenoamáš posiitiiva fuomášumi ja movttiidahttima unnitlogugiela ektui. Máná movttiidahttimiin oamasta mánná posiitiiva gova ja rápmivuodadovddu iežas duogázii. Viidáset hábme dát vuodu mánnái ieš searvat mearrideapmái, sii sáhttet leat oadjebasat, ja juogadit jurdagiid ja vásáhusaid bargiiguin ja eará mánáiguin mánáidgárddis.

Máná vuoigatvuohta váikkuheapmái gáibida áiggi ja sáji guldalit ja ságastallat, juoga mii sisttisdoallá organiserema, plánema ja mánáidgárddi doaimma láhčima. Mánnái ferte láhčit sáji ja vejolašvuoda buktit ovdan iežas jurdagiid ja olggosbuktimiid. Kommunikašuvnnas galgá čielgasit oidnot árvvusatnin, ipmárdus ja juohke áidna mánná galgá dovdat ahte su váldet duodas.

Temá birra, mii giedahallá máná vuoigatvuođa váikkuhit, berre ságastallojuvvot bargiid gaskkas. Dan ulbmil lea geahččat mánáidgárddi doaimma ja makkár dilálašvuodain ja goas lea lunddolaš, ahte mánát sáhttet leat mielde váikkuheame áššiide. Ovdamearkka dihte sáhtta dás namuhit máná individuála beroštumiid, mánáid ovdanbuktinvugiid, aktivitehtaid válljema, čoagganemiid gos mánát sáhttet buktit ovdan iežaset oaiviliid, oahppat guldalit nubbi nuppi, muhto maiddái muitalit iežaset sávaldagaid ja vásáhusaid. Dát lea sorjavaš máná agis, gielas ja doaibmadásis. Mielváikkuheapmi sisttisdoallá maid ovddasvástádusa iežas válljemii máná máhtu vuodul.

Sámi mánáidgárddiide ja mánáidgárddiide, gos leat sámi mánát, lea dárbbalaš oahppat mii lea máná mielváikkuheapmi ja geahččat dán sámi árvovuodu ektui.

Čujuhit dás maid Temághippagii máná mielváikkuheami birra, publikašuvdnakoda F-4217B.

2.5. FYSALAŠ BIRAS MII OVDÁNAHTTÁ BUOT MÁNÁID OVDÁNEAMI

Mánáidgárddis, sihke sis- ja olgobirrasis, galget leat areálat ja doarvái dinggat stoahkama ja molsašuddi aktivitehtaid várás, mat ovddidit lihkananmovtta, addet mánggabealat lihkananvásáhusaid, áiccastagaid ja oahppama ja hálddašeami vejolašvuodaid. Fysalaš birrasa hábmen sihke olgun ja siste addá dehálaš rámmaeavttuid máná loaktimii, vásáhusaide ja oahppamii. Luondu sáhtta leat molsašuvvi ja hástaleaddji arena fysalaš

aktivitehtaid ovddideapmai. Luonddu geavaheapmi stoahkan- ja aktivitehtaarenan lea guovddášis sámi kultuvrras, gos ollu beaivválaš barggut ja doaimmat dāhpāhuvvet luonddu ja jahkodagaid molsašuddamiid oktavuođas. Galgá lāhčit dili nu, ahte luonddu sáhtta ávkástallat mánáidgárddi iešgudet ulbmiliidda. Mánáidgárdi galgá álgoálggos huksejuvot dainnaláigiin, ahte dat addá vejolašvuođaid váldit vára sámi kultuvrras sihke siste ja olgun. Dát bidjá gáibádusaid olgobirrasii ja dasa, ahte luondu lea mánáidgárddi lagasbirrasis.

Sámediggi deattuha dan, ahte sámi mánáidgárddiin berre leat sámi iešlāhki, mii lea oinnolaš, olgguldas mearka. Earenoamáš dehālaš lea olgobiras dannego sámi mánáidgárddit leat oaidnit nugo eanas mánáidgárddit. Mānggain sámi mánáidgárddiin goittotge váilot olgguldas mearkkat lagasbirrasis, ja danne lea earenoamáš dehālaš ollāsit ja oainnusin dahkat sámi mánáidgárddiid olgguldas symbolaid geavahemiin (Sámediggeráđi diedāhus sámi mánáidgárddiid birra 2005).

Mánáidgárddiin berre maid oidnot sámi iešlāhki siste. Dakkár mearkkat ovddidit identitehta, addet impulssaid kreativehtii ja hábmenmovtta, seammás go dat sáhttet váikkuhit mánáid giela ja kultuvrra gaskkusteapmái. Mānga sámi mánáidgárddi leat ceggen lávu sámi kultuvrra symbolan, ja eará mánáidgárddit fas čājehit dan gāmmiin, godiin, luvviin dahje fatnasiin.

Sámi mánáidgárddiin berrešii deattuhit sámi iešlāgi. Dās lea mánáidgárddi eaiggádis earenoamáš ovddasvástádus vuoruhit mánáidgárddi čīaheami, seammás go maiddái huksejit mánáidgárddi, mii váldá vára sámi kultuvrras ja eallinvuogis.

Dat mánáidgárddit, mat leat guovlluin gos leat galbma dālvvit ja guhkes skāpmat, dārbbašit stuorát saji sisareálii. Dālvvet, čoaskásiid ja stoarpmaid áigge ferte dāvjá ráddjet olgoaktivitehtaid guhkut áigge. Vai dán sáhtášii kompenseret, lea vealtameahttun ahte mánáidgárddiin leat liigeareálat siste, maid sáhtta váldit atnui go mánáid dārbbut molsašuddi stoahkamiidda váldojuvvojit vuhtii. Eaktun sámi mánáidgárddiide lea, ahte dain leat praktihkalaččat heivehuvvon lanjat daidda aktivitehtaide, maid sii atnet giela ja kulturgaskkusteami vuodđun, dās fertejit váldit vuhtii jahkodagaid molsašuvvi aktivitehtaid. Danne lea dehālaš, ahte lea earret eará roavvagievkkan, gos mánáidgárddit, mat ostet niestebohcco, sáhttet rihttet ja ráhkadit biepmu bierggus ja earret eará čollet guliid ja ráhkadit guollebuktagiid. Njuovadeami buktagiin vára váldin ja vel ávdnasiin, mat gahččet njuovadeamis, nugo náhkki, ullu ja duollji, lea deahālaš oassi sámi kultuvrra ovddasteamis. Sámi mánáidgárddit barget dujiiguin ja dárbu iežas duodjelatnjii dahje bādjái lea sihke dehālaš ja ávkálāš, go váldá vuhtii aktivitehtaid organiserema ja seammás bargoneavvuid ja biergasiid vurkkodeami. Suohkana ja eaiggáda ovddasvástádus lea sihkkarastit ja áimmahuššat daid dārbbuid, mat leat eaktun addit mánáide duhtadahtti fáladagaid, mat oktiivástidit lágaiguin ja njuolggadusčállosiiguin.

2.6 OVDDASMORAŠ JA BAJÁSGEASSIN

Rievddadeaddji ássanminstarat dagahit ahte ovttá oasis otná sámi mánáin leat unnán fuolkkat birrasis, dannego vanhemat fárrejit earret eará barggu, oahpu gazzama dihte jnv. Mánáidgárdi sáhtta dakkár dāhpāhusain leat dat áidna arena, gos mánná deaivida sámegielain ja kultuvrrain. Bargiin lea earenoamáš ovddasvástádus leat boahhte sámi sohka-

buolvva bajásgeassin. Dakkár sámi mánáid hárrái, geat šaddet birrasis, mas leat unnán fuolkkat ja unnán sámi mearkkat, gáibiduvvo bargiin geabbilvuohta ja dihtomielašvuohta. Ulbmil lea, ahte mánná galgá beassat vásihit dan, ahte bajásšaddat mánggain gielain ja kultuvrrain lea riggodat, ja gos goappašat kultuvrrain lea seamma árvu.

Eanas sámi mánát otná servodagas bajásšaddet guvttiin kultuvrrain. Das lea stuora mearkkašupmi ahte mánná šaddá oadjebassan iežas kultuvrii, juoga mii buorida máná ipmárdusa earáide ja oahppá maiddá árvusatnit earáid. Eaktun lea, ahte ollesolbmot mánáidgárddis deattuhit máná iešlági ja kultuvrralaš čanastaga, nu ahte mánná oazžu posiitiiva gova sihke alddis ja su iežas duogážis.

Sámi servodat lea rievdamme, juoga mii dahká ahte mii eambo deaivvadit earáláganvuođaiguin servodagas. Mánáidgárddis galget mánát oahpásnuvvat sihke iežaset ja eará kultuvrraid mánggabealatvuhtii. Sámi mánáide lea dehálaš oahpásnuvvat sámi kultuvrrain, geográfalaš bieđganemiiguin, suopmaniiguin, gielaiiguin, biktasiiguin, árbevieruiguin, ealáhusaiguin jnv. Ulbmil lea ahte mánát ožžot oadjebas gullelašvuođa iežaset kultuvrii, nu ahte sii leat eambo rahpasat eará kultuvrraide, ja čájehit gierdavašvuođa ja vuollegašvuođa earáide.

Sámi mánát, geat orrot gávpogiin ja stuorit čoahkkebáikkiin, deaivvadit eambo eará kultuvrraiguin. Mángga sámi mánás lea mánggakultuvrralaš duogáš. Dákkár mánáid mánggabealat identitehtaovdáneami lea dehálaš doarjut ja ahte leat rámis sin mánggakultuvrralaš duogážiin. Mánáide, geain leat sierra dárbbut, lea dehálaš ahte mánáidgárdefálaldat heivehuvvo sidjiide ovttasbargguin mánáid ruovttuiguin.

Gávpogiin ja stuorát čoahkkebáikkiin, gos sámivuolta lea unnán oidnosis, lea sámi mánáidgárddiin stuora ovddasvástádus ovddidit sámegeala ja kultuvrra. Sámi mánáide lea dehálaš ahte sii šaddet oadjebasat iežaset duogážiin ja oahpásnuvvat ja besset searvat sámi aktivitehtaide. Bargiin gáibiduvvo, ahte sii dihtomielašláš geavahit sámegeala ja álggahit sámi aktivitehtaid, dábiid, árbevieruid jnv. mánáidgárddis. Mánát galget beassat vásihit ahte dát lea lunddolaš, muhto seammás lea eaktun ahte vanhemaat fievrridit dan viidáset iežaset ruovttus. Mánáidgárddi ja ruovttu gaskkas gáibiduvvo lagas ovttasbargu.

Ovdal lei lunddolaš, ahte eará bearašlahtut nugo áhkut ja ádját, siesát, muotát, čezit, ristvánhemaat ja gáimmit váldde oasi máná bajásgeassimii. Ollesolbmuin lei lunddolaš ovddasvástádus ja ovddasmoraš buot mánáin, juoga mii ain vuhtto mángga sámi servodagas. Ristvánhemiin, sámi servodagas, lea maid dehálaš rolla máná bajásšaddamis ja galget veahkkinn neavvut máná, juogo vanhemaat sihtet dan dahje lea iežaset dáhtus. Mánná dárbbáša eambo ollesolbmuid rollamodeallan, ja dakkár servodagas gos mánggat vanhemaat leat bargguin ruovttu olggobealde, lea earenoamáš dehálaš ahte mánás leat dehálaš ollesolbmot birrasis, geat gehččet bearrái ja geain lea bajásgeassi rolla. Mánaga sámi mánáidgárddi bovdjit áhkuid ja ádjáid dahje eará olbmuid mánáidgárdái, geat sáhttet veahkehit kultuvrra gaskkusteamis, muhto geain seammás lea bajásgeassi rolla. Dát leat dehálaš eleameanttat sámi mánáid bajásgeassimis, gos fuolkevuolta ja gullelašvuohta leat dehálaš árvut, ja maiddá leat mielde hábmeme stuorát sámi birrasa árvuid, máhtu ja árbevieruid viidáset fievrrideami.

Oppalaččat leat sámi mánáidgárddiin earret eará buorit árbevierut addit mánáide rikkis dieđuid luonddu birra ja vásáhusaid luonddus. Mánát leat ollu olgun luonddus ja servet árbevirolaš sámi doaimmaide. Dát lea dehálaš oahpahit boahpte sohka buolvvaide, ja dakár doaimmain lea bajásgeassin guovddáš oassi. Mánát galget oahppat ráhkkanit tuvraide, gárvodit dálkki mielde, oahppat movt lea vánddardit luonddus, oahppat ávkástallat luonddu, váldit vára min birastahtti birrasis ja luonddus.

2.7. STOAHKAN JA OAHPPAN

Mánáid stoahkan ii leat dárbbaslaččat kultuvrralaš eaktu, muhto gullá mánáid iežaset kultuvrii. Muhto stoahkan sáhttá sisttisdoallat kultuvrralaš aspeavttaid dan birrasis ja kultuvrras gos mánná bajásšaddá.

Sámi servodagas ovdal lei lunddolaš, ahte mánát serve ollesolbmuid doaimmaide, ledje vanhemiid mielde meahcis, guolásteamis, dálldoalus, bivddus, duddjomis, unnit mánáid dikšumis ja bearráigeahččamis jnv. Mánás lei lunddolaš, iige unnimusat, dehálaš rolla bearrašis. Stoahkama bokte mánná oahppá gálggaid ja máhtu, main lea stuora mearkkašupmi sosialiserenproseassas (Balto, 1997). Ollu dáin árvvuin fievririduvvojit viidáseappot, gos sámi vanhemat váldet mánáideaset mielde lundui, ja sii besset searvat árbevirolaš sámi doaimmaide. Dutkan čájeha maid, ahte dat sámi mánát, geat šaddet bajás sámi guovddáš guovlluin, šaddet iešheanaláččabun ja gierdileabbon go eará mánát Norggas (Nergård, 2005).

Stoahkama bokte mánát gieđahallet dovdduid ja vásáhusaid, ja ožžot ipmárdusa manne áššit leat nu movt dat leat. Dás sii ohppet gálggaid, mat leat dehálaččat eará olbmuid deaivvadeami oktavuodas, dego ovdamearkka dihte mii lea sosiálalaččat dohkálaš, riidduid čoavdimat ja ovttasbargu. Stoahkan lea oassi mánás ja dat speadjalastá máná bajásšaddanbirrasa. Mánáidgárddis stoahkamis galget leat buorit eavttut sihke go guoská fysalaš hápmái ja dinggaide. Lea dehálaš ahte sámi mánát ožžot vejolašvuoda atnit sámi stoahkanhearvaid ja vásáhusaid, mat sáhttet movttiidahttit stoahkamii. Go mánná searvá doaimmaide barggaid bokte, de dat addá impulssaid máná stoahkamii.

2.8. OAHPPAN JA SOSIÁLA GELBBOLAŠVUODA OVDÁNEAPMI

Sosiálalaš gelbbolašvuodda lea indiviida gálga leat ovttas earáiguin iešguđetlágan dilálašvuodain ja govvida movt mánat láhttejit birrasa vuordámušaid ektui ja movt sii gokčet iežaset dárbbuid. Sosiála gelbbolašvuodda lea gálggaid, máhtolašvuodda ja doaladumiid čoahkki, mii gáibiduvvo go galgá hálldašit iešguđetlágan sosiála birrasiid, ja mat dahket vejolažžan ásaht ja áimmahuššat daid relašuvnnaid, mat veahkehit lasihit loaktima ja ovdáneami. (Nordahl m.fl., 2001)

Ollu sámi mánát bajásšaddet ja ožžot vásáhusaid mánngga kultuvrras. Sii ohppet kodaid makkár oktavuodain sii ain de leat, juoga mii lea dehálaš gelbbolašvuodda go galget mol-sut birrasa ja heivehit iežaset iešguđet olbmuid ja kultuvraide.

Sohka buolvvaid gaskasaš beaivválaš oktavuodda urbána sámi ássanguovlluin lea dávjá unnit go dat mii lea guovddášguovlluin, ja árbevirolaš vuohki dieđuid, máhtuid ja árvvuid

A
 A
 E
 ≠
 1
 L
 M
 X
 I
 P
 S

fievrridit sohka buolvaid gaskka, lea áitojuvvon. Danne lea dehálaš ahte mánáidgárddi bargit fievrridit viidáseappot dán oahppanvuogi. Mánát ohppet gálggaid juo unnivuoda rájes. Ovdal ii lean nu stuora erohus barggu, stoahkama ja oahppama dahje barggu ja friddjaáiggi gaskkas. Lei váttis dadjat juste mii lei stoagus ja mii lei oahppan. Rievs-satgielaid bidjan ja rievssahiid bivdin, stoahkan unnaoappážiiguin dahje siste-/náhkke-/duolljebihtáid čuohpadeapmi ja dađi mielde goarrut iežas vuosttaš sávnnjiid, sisttisdoallet sihke oahppama ja stoahkama. Doaimmaid vuodđun lei hálлу, seammás go mánná oáččui vejolašvuoda oážžut ollesolbmo fuomášumi. Dakkár posiitiivalaččat láhččon dilálašvuodain mánná sáhtii vel maiddái oážžut iežas luoddi. Iežas luoddi oážžun lei ja lea stuora gudni. Vaikko sámi servodat jámma rievdá, leat ollu árbevierut fievrriduvvon viidáset, muhto ođđaset hámis heivehuvvon otnábeaivi servodahkii.

Mánáidgárdi berre doarjut barggu, mii ruovttus lea árbedieđu sirdimis, ja leat dan hárrái dihtomielalaš doaimmain, maid bidjá johtui. Doaimmain lea ollesolmmoš ovdagovvan mánáide. Dát lea juoga maid bargit berrejit fuomášit sihke go guoská stoahkamii ja oahppamii.

2.9. GIELLA

Árbevirolaš sámi ássanguovlu vuolgá Finnmárkkus davvin ja manná gitta Hedemárkui. Jagi 1991:s Sámeláhka viiddiduvvui giellaláhkanjuolggadusaiguin, gos mearriduvvui, ahte sámegiella lea almmolaš giella Norggas. Sámegiella ja dárogiella leat ovttaárvosas gielat. Okta doaibmabidju gáhttet sámegiella, lea sámegiella hálddašanguovllu ásaheapmi, masa gullet gávccii suohkana/giellada. Dát suohkanat leat Unjárgga/Nesseby, Deatnu/Tana, Porsáנגgu/Porsanger, Kárášjohka/Karasjok, Guovdageaidnu/Kautokeino, Finnmárkku fylkkas, Gáivuotna/Kåfjord ja Loabát/Lavangen Romssa fylkkas, Divttasvuotna/Tysfjord Nordlándda fylkkas ja Snoasa/Snåsa Davvi-Trøndelágas.

Dáin guovlluin lea gielladaid ovddasvástádus, ahte sámi mánáid mánáidgárdefálaldat huksejuvvo sámegiella ja kultuvrra nala, gč. mánáidgárdeláhka §8.

Giella ja mánáidgárdefálaldat sámi mánáid várás rievddada báikkis báikái ja dat vuolgá mánáidgárddi birastahtti servodatdiliin, kultuvrras ja historjjás. Gávdnojit sámi mánáidgárddit gos váldogiellan lea sámegiella dahje dat sáhtta maid leat dárogiella, mii rievddada das mii lea mánáid eatnigiella ja guđe guovllus mánáidgárdi lea. Gávdnojit maid sámi mánáidgárddit gos hupmet goappašiid giellaid liikká ollu, muhto sisdoallu huksejuvvo sámi kultuvrii. Dasa lassin leat sámemánát dáža mánáidgárdiin, gos lea dárogiella váldogiellan ja man sisdoallu lea huksejuvvon dáža kultuvrra nala (Sámediggeráđi diedáhus sámi mánáidgárdiid birra 2003).

Dakkár stuora variašuvnnat hástalit láhčit dili mánáide, ja báikkálaččat heivehit fálaldagaid. Leat stuora variašuvnnat sámi mánáid giellagelbbolašvuodas. Mánáidgárddit fertejit ráhkadit fálaldagaideaset máná gielalaš ovdáneami ja duogáža mielde.

Sámi bajásšaddama olgguldas eavttut ja eallin molsašuvvet dannego mis leat muhtin muddui iešguđetlágan sámi servodagat, maidda galgat atnit gaskavuodaid. Eavttut doalahit ja ovddidit viidáset sin giela, geat orrot olggobealde guovlluid gos sámegiella lea nanus, sáhtta leat hástalussan vánhe-miidda ja mánáidgárddi bargiide. Dain sámi mánáin

lea dávjá ráddjejuvvon biras gos giella geavahuvvo, ja mángga mánnái lea mánáidgárdi dat áidna arena gos sámegiella gullo. Sámi mánáidgárddiin lea danin dehálaš rolla giellaoahpahusas ja kulturgaskkusteaddin doarjun dihte máná sámi identitehta. Lea dehálaš, ahte bargit leat dihtomielalaččat sámegiela geavaheami ja gaskkusteami hárrái. Dannego mánáidgárdi lea sámegiela oahppo- ja ovdánanarena, ferte máná giellavuodđu ja gielladilli álo váldojuvvot vuhtii plánedettiin doaibmabijuid ja doaimmaid (Sámediggeráđi dieđáhus sámi mánáidgárddiid birra 2005). Eaktun lea, ahte bargit máhttet sámegiela, milloseappot leat doaibmi guovttegielagat, nuppiin sániiguin galget máhttít sihke čállit ja hupmat sámegiela. Viežžat sámegiela fágabargiid lea mángga sajis stuora hástalus- san odne. Boahteáiggis ferte mánáidgárddi eaiggádiid vuoruhansuorgin leat dat, ahte sii aktiivvalaččat barget oaččuhit sámegiela fágabargiid mánáidgárdái, mii váldojuvvo vuhtii earret eará rabas virggiid almmuhemiin, geasuheadji bálkáortnegiiguin ja buriid skuvle- nortnegiiguin sámegiela fágabargiide.

2.10. SÁMI MÁNÁT DOAIBMI MÁNGGAGIELAT MÁNNÁN

Bures ovdánan eatnigiella lea vuodolaš eaktun viidáset giellaovdáneapmái, maiddá go guoská čálalaš gillii ja lohkanipmárdussii. Daidda mánáide, geat galget šaddat sámegiela- gin, lea fundamentála mearkkašupmi oažžut vuodolaš máhtuid sámegiela ja sámegiellii. Ii leat šat nu, ahte eallinvuodda sáhtá vuodđudit sámi árbevirolaš ealáhusaide, dego ovdamearkka dihte boazodollui dahje lotnolasealáhusaide nugo guolásteaddjit ovddastedje. Bargiin gáibiduvvo, ahte sii deattuhit giellagáhttema. Gáhttedettiin sámegiela go dat deaivvada guvttiin majoritehtagielain (dárogielain ja eangalsgielain), berre dát earenoamážit deattuhuvvot. Bargiin galgá leat gelbbolašvuohta giellaovdáneamis oppalaččat, earret eará movt láhčit buori giellavuoddu mánnái ja stimuleret ovdáneapmái. Lea maid dárbu guovttegielatgelbbolašvuhtii, sihke máhtolašvuođa, ipmárdusa ja meto- dihka birra, vai láhččojuvvo dilli olahit bures ovdánan sámegiela mánáin, sihke čálalaččat ja njálmmálaččat.

Giellabargu mánáidgárddiin gáibida árjjalašvuođa bargiin, ja buori ja lagas ovttasbarggu vanhemiiguin. Seammás lea dehálaš leat dihtomielalaš das, ahte vanhemiin lea váldo- ovddasvástádus iežaset mánáid ovdáneamis ja sis lea dat deháleamos bajásgeassin- rolla. Mánná speadjalastá vanhemiid, ja doppe gos giella geavahuvvo dihtomielalaččat, leat stuora vejolašvuođat mánás šaddat guovttegielagin. Jus mánáidgárdi lea dat áidna arena gos mánná gullá sámegiela, de soaitá šaddat váttisin vuordit ahte mánná galgá šaddat guovttegielat.

Dárogielat sámimánáide lea dehálaš oažžut mánáidgárdefálaldaga, mii addá sidjiide vejolašvuođa ovdánit lunddolaččat sámegiela ja nannet oktiigullelašvuođa sámi servo- dahkii jus vanhemat nu sávvat. Vaikko sámegiella ii leatge dáid mánáid eatnigiella, de sámegiela ja kultuvrra árra oahpásnuhttin lea guovddáš fáktor identitehta čatnamii sámi servodahkii. Lea dehálaš ahte dakkár mánáidgárddi bargit máhttet sámegiela ja ahte sámegiella hubmojuvvo ollesolbmuid gaskkas mánáidgárddis, ja ahte dat lunddolaččat fievrriiduvvo sisa buot beaivválaš bargguide mánáiguin.

Mánáidgárdi ferte fuolahit das, ahte buot mánát ožžot molsašuddi ja posiitiiva vásáhusaid go geavahit giela gulahallangaskaoapmin, reaidun jurddašeapmái ja iežaset jurdagiid ja dovdduid ovdanbuktimii.

2.11. MÁNÁIDGÁRDI KULTURARENAN

Kultuvra ipmirduvvo dás dáiddan ja estetihkkan, oktasaš meanuid minsttarin, máhttun, árvun, guoddun, vásáhussan ja ovdanbuktinvuohkin. Mánáidgárdi galgá doarjut mánáid sin iežaset kultuvrralaš ja individuála eavttuid mielde ja doaimmat kulturarenan gos máná lea iežas kultuvrra mielhábmeeaddji. Mánáidgárddis lea dehálaš rolla kultuvrralaš identitehta ovddideami arenan.

Kultuvra gieđahallá árbbi ja árbevieruid, hábmema ja ealáskahttima, ođasteami ja aktualiserema. Kultuvra ovdánahttojuvvo gealdagsvuodas árbevieruid ja ođastemiid gaska (Mánáidgárdiid rámmaplána).

Sámi mánáidgárdiin lea sámi dáidaga ja kultuvrra gaskkusteapmi guovddáš bargun. Sámi servodat lea hui mánggabealat maiddá kultuvrralaš erohusaid dáfus, sihke go guoská gillii, suopmaniidda, ássanguovlluide, biktasiidda, musihkkii, iešguđet árbevieruide jnv. Sámi mánáidgárdiin galget mánát beassat vásihit iežaset báikkálaš kultuvrra, ovdal go sii veahážiid mielde ohppet erohusaid ja ovttaláganvuodaid birra sámi ja eará kultuvrrain. Okta eaktu lea geavahit lagasbirrasa ja daid vejolašvuodaid, mat das gávdnjit.

Mánáidgárdi bargit galget leat čielga modeallat ja dihtomielalaččat iežaset oaiviliid hárrái kultuvrra ja árvvuid birra. Bargit galget miedáhallat iežaset rolla kulturgaskkusteadjin iežaset meanuid bokte. Sii fertejit oaidnit vejolašvuodaid báikkálaš birrasis, mii gávndo mánáidgárdi birrasis ja ávkkástallat dainna, earret eará bovdet vuorraset olbmuid mánáidgárdái, geain lea áidnalunddot gelbbolašvuolta, man lea dehálaš fievrridit boahtte sohkaulvii. Dát sáhtta maid leat vejolašvuolta gaskkustit kulturhistorjá mánáide ja mitalit sámi eallinvuogi ja árbevirolaš sámi ealáhusaid birra. Ceavzilis luondduresursaid hálldašeapmi, maid sámit áiggi čađa čájeht, lagasvuodas lundui, lea fas ožžon saji ođđaáigásaš servodagas ekologalaš perspektiivva bokte, mii odne deattuhuvvo. Dát sáhtta fas adnot ággan ealáskahttit boares árbevieruid ja sámi kultuvrra identitehtaguddiid. Earenoamážiid dát guoská sámegillii ja iešguđet suopmaniidda, mat dávjá leat čadnojuvvon iešguđet vugiide čájeht ealli sámi kultuvrra, ovdalaš áigge ja vel odne nai.

3. oassi

Fágasuorggit

Sámi mánáidgárddiin ferte sámi kulturiešláhki čájehuvvot. Barggadettiin čiežain fágasurggiin galgá mánáidgárdi ráhkadit pedagogalaš sisdoalu, vai sihke beaivválaš doaimmain ja temábargguin lea vuolggasadjin sámi kultuvra ja árbevierut, bajásgeassin ja oahppan, árvut, eallinvuogit ja biras.

Juohke fágasuorgái lea biddjon oanehis ovdasátni konkretiserenevttohusaiguin, main evttohuvvojit temát ja doaimmat muhtin ulbmiliiguin ja metodaevttohusaiguin. Dat leat oanehaččat čállojuvvon ja leat vuosttažettiin jurddašuvvon inspirašuvdnan viidáset bargui. Lea juohke mánáidgárdi duohken heivehit bargus báikkálaš diliide.

Sámi jahkodatkaleanddar lea buorre vuolggasadji plánenbargguide mánáidgárddis. Dat lea juhkkjuvvon gávccii jahkodahkii: čakčii, čakčadálvá, dálvá, gidđadálvá, gidđii, gidđageassái, geassái ja čakčageassái. Go jahkodatkaleanddar váldjuvvo vuolggasadjin, de sáhtá plánet ja bidjat temáid plánaide juohke čieža fágasuorggis, heivehuvvon báikkálaš eavttuide gielalaš ja kultuvrralaš heivehemiiguin nu, ahte buot mánát mánáidgárddis ožžot vejolašvuoda nannet sin sámi identitehtadovddu.

3.1 KOMMUNIKAŠUVDNA, GIELLA JA TEAKSTA

Diehtu kommunikašuvnna birra lea hui dehálaš sámi mánáidgárddiin. Sámegiella lea unnitlogugiella ja dat gáibida, ahte sámi mánáidgárdi bargit čađa áigge barget dihtomielalaččat gielain. Dát guoská mángga sámi guvlui gos dárogiella lea “veahtadeame” sámegiella. Mángga sámi guovllus ealáškahttojuvvo giella, ja diehtu kommunikašuvnna birra, mii šaddá dehálažžan, deattuhuvvo earenoamážit. Mánáin kommuniseren mángga gillii gáibida vuollegašvuoda máná giellamáhtu hárrái. Giellagelbbolašvuotta ferte kártejuvot ja huksejuvot viidáseappot. Dán barggus lea ovttasbargu máná vanhemiiguin dehálaš. Guovlluin gos sámegiella ii leat nanus, ja gos sámegiella ii leat máná vuosttašgiella go son álgá mánáidgárdái, gáibiduvvo ahte mánáidgárdi eambbo deattuha oadjebasvuoda ja ipmárdusa máná ektui. Ja earenoamážit lea dárbu vuoruhit giellabarggu, doahpagiid oahppama, láhčit aktivitehtaid ja arenaid dialogaid várás. Bargit fertejit leat dihtomielalaččat sihke sin verbála ja ii-verbála kommunikašuvnnas sihke formála- ja eahpeformála oahppan- ja ovttasbargodiliin. Máná oadjebasvuotta lea guovddáš eaktun hukset buriid oahppandilálašvuodaid. Kommunikašuvdna ferte juohke dilálašvuodas heivehuvvot máná eavttuide.

Bargiid máhttu ja guottut leat dehálaš fáktorat barggadettiin gielain ja kommunikašuvnain mánáid gaskkas. Vánhemiid giellaválljen mánnái ferte váldjuvot vuhtii. Mánáidgárdis lea maid rávveaddji rolla, ja dat berre nannet giellageavaheami máhttoloktemiin iežaset barggu ektui, muhto maiddá vánhenoavkku ektui, mainna galget gulahallat.

Á

Č

Đ

İ

N

Š

Ŧ

Ž

Eanas sámimánát leat guovttegielagat, sáme- ja dárogielagat. Dát ii dárkkut dan, ahte sii máhttet goappašiid gielaid liikká bures, muhto sámegielat mánát leat áigodagas gos sii maid oamastit dárogiela gálggaid. Dán áigodagas leat sii oamasteame guovttegielatvuoda. Seaguhit gielaid lea lunddolaš guovttegielat mánáide. (Wirkola & Baal, 2003). Dat sáhtta dáhpuhuvvat dihtomielalaččat dahje diedekeahtta. Mánaga sámie bearraša praktiserejit okta olmmoš – okta giella – prinsihpa.

Lea dehálaš, ahte guovttegielat birrasiin ja bearrašiin dahkkojuvvo dihtomielalaš gielaválljen máná hárrái, ja ahte leat mearridan dihto giellapraksisa goas ovdamearkka dihte vanhemat leat mearridan háliiditgo addit mánái vejolašvuoda šaddat guovttegielagin njuoratománá rájes juo. Jus mearriduvvo addit mánái vejolašvuoda vásihit njuoratománá guovttegielatvuoda, de lea dehálaš ahte vanhemat mearrideaba ovtta masa ieža jáhkkiiba, ja leaba nu konsekvanttat das go vejolaš (Øzerk, 1995).

Mánáid sámegiela giellaovdaneapmi ii leat dušše mánáidgárddiid ovddasvástádus, máná gielaválljen lea vanhemiid ovddasvástádus. Lagas ovtta bargu ruovttuin lea dehálaš eaktu dasa, ahte mánna galgá lihkostuvvat giellaovdanemiin.

3.1.1. Doahpagiid oahppan

Máná giellaovdaneami nannemii gávdnojit iešguđetlágan metodat. Dehálaš oassi giel-laoahppamis lea hukset ja viiddidit máná sátneriggodaga.

Mánna galgá oahpásnuvvo ođđa doahpagiidda ovdamearkka dihte go ođđa sátnit fievr-riduvvojit beaivválaš gillii dadistaga, beaivválaš barguid ja rutiidnadiliid bokte. Giellaealáskahhtinguovlluin ferte ráhkadit iešguđetlágan strategiijaid giellaoahppamii, mii galgá dahkkojuvvo. Lea dárbbaslaš ovtta bargat ruovttuin ođđa sániid ja dadjanvugiid birra, mat galget hárbhallojuvvo. Buot vanhemiin ja bargiin galgá leat seamma fokus. Doahpagat, mat galget ohppojuvvo, sáhttet gullat iešguđet rutiinnaide, ovtta bargodiliide ja doaimmaide mánáiguin. Earenoamážit unnit mánáiguin addá dat buori ákka gearduheapmái ja konkretiseremii. Boarráset mánáin šaddet sátnit, mat leat čadnon iešguđet temáide, dovduide, ja muđui sátneráđu mas lea eambo abstrákta mearkkašupmi, stuorát oassin sin kommunikašuvnamáilmmis.

3.1.2. Giellamovttiidahttin beaivválaš diliin

Dilit borramiid, dikšuma, nuoladeami ja gárvodeami oktavuodas, viežžan- ja buktindiliin leat buorit arenat giellamovttiidahttimii. Dát dilit geardduhuvvojit mánaga gearde beaivái, ja daid sáhtta nanusmahttit giela čállimiin dego ovdamearkka dihte “giellaplakáhtaiguin”, mat hengejuvvojit seinniide, veahkin bargiide, mánáide ja vanhemiidda. Plakáhtaide sáhtta čállit doahpagiid ja sániid, muhto maid oanehis cealkagiid ja dadjanvugiid. Lávlagiid, riimmaid ja njuolggadusaid sáhtta maid heangut strategalaš sajiide, go daid oahppan buktá mánáide ollu giela ja grammatihkalaš oahppama “nuvttá”.

Dán sáhtta maid dahkat eará diliid ektui mánáidgárddis, nugo iešguđet ávnnastemiin ja stoahkandiliin.

Mánáidgárddi sáhtta maid činahit muhtin lanjaid earenoamážit gielalaš aktivitehtaid olis. Dain lanjain šaddá de sámegiella ja sámie kultuvra guovddázis.

3.1.3 Sámi bearaš- ja fuolkenamahusat

Bearaš- ja fuolkevuodain lea nanu sajádat sámi servodagas. Mángga sajis lea olles sohkagoddi mielde bajásgeassimis ja oahpaheamis máná kultuvrra ja birra birra, gos mánná bajásšaddá. Lea maid dábálaš hupmat soha birra ja mitalit mánggaid sohkabuolvaid ja buolvadagaid birra, go dat mii dábálaččat mitaluvvo dāža birra. Danin lea dehálaš ahte sámimánát oahpásnuvvet ja ohppet iešguđetge fuolkenamahusaid sámegeallii, ja sin relašuvnnaid birra guhtet guoibmáseaset.

3.1.4 Luondu ja luonddu albhoneamit (fenomenat)

Sámegeallat gávdnojit lohkahehtun sámi luonddunamahusaid ja luonddufenomenaid birra, earret eará muhtanamahusat. Rittus ja siseatnamis sáhttet leat goabbatlagan namahusat seamma fenomenii. Siseatnamis oidnet dāvjá luonddu boazodollui gullevaš doaimmaid ektui, ja riddoguovlu oaidná dan eanandoalu ja guolásteami ektui, ja dat báidná iešguđetlagan luonddufenomenaid dulkoma.

3.1.5 Jahkodatkaleanddar

Viidáset galget mánát oahpásnuvvet sámegealla vahkkobeivviid, mánuid ja iešguđet jahkodagaid doahpagiidda. Sámi jahkodatkaleanddar lea buorre vuolggasadji bargadet-tiin luondduin ja luonddufenomenaiguin. Jahkodatkaleanddar lea juhkkajuvvon gávccii jahkodahkii: čakčii, čakčadálvá, dálvá, giđđadálvá, giđđii, giđđageassái, geassái ja čakčageassái. Dat ahte doaimmat čadnojuvvojit jahkodagaide, lea dehálaš sámi kultuvrras. Árbevirolaš bargu eanandoaluin ja boazodoaluin leat nannosit čadnojuvvon jahkodagaide ja luonddu nuppástuhttimiidda. Jahkodatkaleandara sáhtta geavahit mángga oktavuodas sihke biebmoárbevieruid ja duoji oktavuodas. Čakčat njuovvanáigodagas sáhtta čuoggit mánáidgárdiide earret eará čorviid, dávttiid, duljiid/náhkiiid/sistti viidáset barggaid várás. Lea maid dat áigi goas gieđahallá niestebohcco ja siskkožiid maid mannet áigu geavahit.

3.1.6 Báikenamat

Bargat báikenamaiguin lea konkrehta vuohki oahppat doahpagiid, ja luondu mitala báikki birra, dāhpáhusaid dahje olbmuid birra, geat leat eallán ja váikkuhan dan báikkis. Hui buorre teakstaráhkadeapmái, šiltemiidda ja čállojuvvon historjjáid čohkkemii.

3.1.7 Ságastallan ja ovtasbargu

Mánáidgárddis ferte sáhttit láhčit diliid nu ahte mánát ožžot vejolašvuoda mitalit iežaset vásáhusaid birra, oahppat guldalit earáid ja addit earáide responssa oadjebas birra ja ovtas eará mánáiguin ja ollesolbmiguin.

Bargit galget movttiidahttit ja oahpahit mánáid bidjat sániid dovdduide go dárkot ja dulkot mánáid reakšuvnnaid. Ovtasbargodiliin čuožžilit dāvjá dilálašvuodas, mat gáibidit ahte ollesolmmoš veahkeha mánáid ordnet dilálašvuoda. Lea dehálaš, ahte ollesolbmot guldalit ja jerret mánáin gažaldagaid, vai sii ožžot vejolašvuoda bájuhit sin iežaset veršuvnna dāhpáhuva dilis. Ollesolmmoš, máná guldalemiin ja gažademiin, sáhtta movttiidahttit máná gávdnat iežas čovdosiid.

3.1.8 Čoaggananboddu ja temábargu

Mánáidgárddis lea dehálaš ráhkadit buriid rutiinnaid čoagganemiide, gos mánná movttii-dahttojuvvo geavahit giela aktiivvalaččat. Dás sáhtta ollesolmmoš stivret giellageavahe-

mi grammatihka, doahpagiid oahppama, abstrákta fáttáid birra ságastallama, mat earret eará bidjet sániid dovdduide, dáhphusaid muitaleami jnv. ektui.

Temábargu lea maid dehálaš ja buorre metoda dihtomielalaš giellageavaheapmái. Dán sáhtttá ollesolmmoš stivret daid ulbmiliid ektui maid áigu olahit. Sáhtttá bidjat strategijaid kommunikašuvnna ja giellaovdáneami várás.

3.1.9 Drámá ja musihkka

Drámá ja musihkka geavaheapmi mánáidgárddi giellabarggus leat guokte metoda, mat ovddidit mánáid njálmmálaš giela eambo stoahkandiliin. Humora ja kreativitehta bohtet maid dása dehálaš movttiidahtinfáktorin, go movttiidahttet máná njálmmálaš giellageavaheapmái. Iešguđetlágan lávlagat ja musihkkašlájat, sihke árbevirolaš luodit ja ođđaáigásaš rapp-musihkka lea juoga, mii berrešii oažžut olu stuorát saji mánáidgárddi doaimmas. Dat, ahte máná beassá hutkat ieš ja ovdanbuktit dan earáide, addá máná positiiva ovdánanmomeantta, gaskkusteamis juogalágan dieđu. Mánáin lea áigá juo ipmárdus dasa mii lea “cool”, dát lea juoga man nala sáhtášii hukset vai unnitlogugiela stáhtus loktejuvvo ja de adnojuvvo metoden sihke giellaovdáneapmái ja teakstaráhkadeapmái.

3.1.10 Girjjálašvuohta

Girjjálašvuođa sáhtttá gaskkustit mángga ládje, dego ovdamearkka dihte galgá jiena geavahit dihtomielalaččat iešguđet nuhtain ja jienain. Muitalusat, mat lohkkajuovvot seamma nuhtain, šaddet monotonan ja láittasin gullat. Jiena aktiivvalaš geavahemiin šaddá máná álkit ipmirdit ođđa sániid ja oažžut mielde teavsta sisdoalu. Govat leat maid juoga, mat geasuhit mánáid. Dat, ahte diktá máná muitalit gova birra, sáhtttá ráhkadit olles historijá.

Sámegiella lea sátnerikkis ja das lea fiinna ritma, lea juoga mii dahká giela gelddolažžan. Lea dehálaš, ahte bargit dustet stoahkat gielain ja dustet ieža dahje ovtas mánáiguin ráhkadit smávva muitalusažiid. Čále muitalusa muitui, nu ahte dainna sáhtttá mannelaš bargat eará oktavuodain. Máná máná čájehit juo árrat sáhkkiivuoda bustávid hárrái, ja mánasat sis dovdet iežaset bustáva oalle árrat agis. Dát lea dávjá vuosttaš deaivvadeapmi čálalaš gielain ja leage dehálaš ahte máná ožžot vejolašvuođa oahpásnuvvat čálalaš gielain, ja dat lea sorjavaš máná iežas sáhkkiivuodas. Sámegiella lea “muorrabustávat/muorranamat” mat geavahuvvojit biergasiid merkemii. Guolgamearkkaid geavahit lea maid dábálaš merkenvuohki lassin bohcco bealljemerkiid. Mánáidgárddi mánáide lea sihke movttiidahtti ja gelddolaš go sii oidnet earálágan vuogi movt sin nama sáhtttá čállit.

3.1.11 Njálmmálaš muitalusat

Sámiin lea rikkis njálmmálaš muitalanárbevierru, maid leat ovdal viidáset fievrridan buolvvas bulvii. Dát sáhtte leat máidnasat, myhtat, álbmotmuitalusat ja dáhphusat, maid olbmot ieža ledje/leaht vásihan, ja maid njálmmálaččat de muitalit. Ollu dain árbevieruin ain fievrriduvvojit viidáseappot, muhto otnábeaivvi servodagas dan teknologalaš ovdáneamiiguin lea dát árbevierru várás jávkat.

Máná liikojit guldalit máidnasiid, myhtaid ja álbmotmuitalusaid. Dat boktá gelddolašvuođa ja dat buktet mielde magihkalašvuođa. Dát mielddisbuktá inspirašuvnna, ja máná oamastit alcceaset sihke ođđa doahpagiid, ovddidit guldalangálggaid ja sáhkkiivuoda.

3.1.12 Sátnevádjasat

Sátnevádjasat geavahuvvojit go galgá juoidá deattuhit dahje jus galgá vuostáiváldi oažžut ipmirdit dahje fuomášit juoidá. Lea dehálaš, ahte mánát oahpásnuvvat dakkár sámi sátnevádjasiiguin, mat heivejit lunddolaččat sin ahkái ja dássái.

Eanas mánát liiokjit riimmaide ja njuolggadusaide, mat dávjá sáhttet sisttisdoallat sániid mearkkašumi haga. Dát boktá goittotge mánáid sáhkkiivuoda. Mánát liiokjit "máhkašsániide", maid vuodul sáhttá ráhkadit suohtasa ja movtta. Máhkašsánit dahket mánnái vejolažžan earuhit sániid main lea mearkkašupmi, sániin main ii leat mearkkašupmi, seammás go dát sáhttá leat vuolggasadjin boktit beroštumi ja sáhkkiivuoda giillii. Dát lea dehálaš earenoamážit sámegiela ektui, dannego mánná dávjá vállje dárogiela stoahkangiellan.

De dál leat skiremoni borran

(Go olmmoš orru dájuhuvvon ja go eai oro jáhkkin mitalussii maid mitala).

3.1.13 IKT mánáidgárddis

IKT mearkkaša informašuvdna- ja kommunikašuvdnateknologijja ja lea earenoamáš bargo-neavvu ollu gelddolaš vejolašvuodaiguin. Mánát berrejit vásihit ahte digitála bargoneavvu sáhttá leat gáldun stoahkamii, vásáhusaide ja ovtastallamii.

Čujuhit maid "Temághiippagii "IKT mánáidgárddis", publikašuvdnakoda F-4211 B.

Mánáidgárddi bargit fertejit:

- oamastit dieđuid sámi kultuvrras, mánáid bajásgeassimis ja gielas
- leat dihtomielalaččat sámegiela geavaheami ektui, háhkat sámegiela doahpagiid, sihke boares ja ođđa, ja dihtomielalaččat atnit rievttis doahpagiid
- ávžžuhit mánáid geavahit sámegiela, rámpot ja movttiidahttit mánáid hupmat sámegiela iešguđege dilálašvuodain
- gávdnat giellaarenaid gos mánát, geat unnán hupmet sámegiela aktiivvalaččat, dahje geat leat oahppagoahtime gielalaš gálggaid, movttiidahttojuvvojit hupmat sámegiela
- guldalit ja váldit máná duodas jus son boahhtá ja hálida juoidá mitalit. Mánná, geas leat earenoamáš váttisvuodát giellaovdáneamis, dárbaša earenoamáš doarjaga ja movttiidahttima giellagálggaid háhkamii
- veahkehit mánáid ovddidit doabaipmárdusa ja sátneriggodaga sámegielas. Lea dehálaš, ahte bargit eai leat beare ángirat divvut máná giela, vai mánná ii vásihivčče ollu cuiggodemiid, main soaitá leat negatiiva váikkuhus máná giellaovdáneapmái
- dihtomielalaččat hukset mánáidgárddi birrasa, mii movttiidahttá mánáid giellaovdáneami, gos buot mánát ožžot vejolašvuoda ovdanbuktit, oahpásnuvvat riimaiguin ja njuolggadusaiguin, teavstaiguin, lávlagiiguin jnv.
- leat dihtomielalaččat das ahte sii geavahit sámegiela čállingiela aktiivvalaččat, nu ahte dat boahhtá eambbo oidnosii. Mánát fertejit oažžut doarjaga ja movttiidahttima rehkenastit, erohallat, lohkat, mahkáš čállit ja sánuhit teavsta
- hukset birrasa, mii movttiidahttá gielalaš aktivitehtii, man vuolggasadjin leat sámi cuvccat, máidnasat, ja mitalusat, ja leat dihtomielalaččat sihke ehtalaš, estehtalaš árvvuin ja kultuvrralaš árvvuid gaskkusteamis
- oahpásnuvvat sámi sátnevádjasiiguin ja daid mearkkašumiiguin ja sisdoaluiguin.

3.2 RUMAŠ, LIHKADEAPMI JA DEARVVAŠVUOHTA

Sámi servodagas besse mánát diehtit, ahte lei dárbbášlaš ja dehálaš leat sihke fysalaččat gievra, sávri ja jođán. Dát lei dehálaš sihke nieiddaide ja bártniide. Mánát galge buoššuduvvot hástaleaddji eallimii guođoheaddjin dahje guolásteaddjin rittus. Lea álo leamaš nu, ja nu lea ain odnege, mángga sajis, ahte sámít leat ávkkástallan luonduresurssaid ja ealihan iežaset fysalaš barggu čađa. Sihke sis- ja olgobargguid barge geavahettiin rupmaša “neavvun”. Mánát serve dávjá dáidda bargguide unnivuođa rájes juo, sii hárbáneđe dasa ja dat attii sidjiide dovdamuša iežaset návccaide birget luondudufámuiguin. Dat, ahte atne rupmaša aktiivvalaččat, dolvodii sin buriid eallindábiide ja bisuhii dearvvašvuođa, mii dalle lei mearka buori eallinkvalitehtii.

Otná sámi servodagain, dego eará nai servodagain, leat ollu aktivitehtat jaskačohkan, jus TV ja PC ovddas jaskačohkkáma sáhtta gohčodit aktivitehtan. Dearvvašvuođastatistihkat čájehit, ahte mánáid rumašdeaddu lassána, ja fysalaš aktivitehtat unnot. Mánát dárbbášit lihkadit dannego dat lea dárbbášlaš buori motoralaš ovdáneapmái. Árbevirolaš rumašbarggut ruovttus orrot unnume, maiddái sámi kultuvrras, ja mánát eai nu ollu searvva vanhemiid bargguide, nu go mánát ovdal dahke ollu eambbo. Dát servodatrivevdan addá mánáidgárdiide ođđa hástalusaid. Danne šaddá hui dehálažžan ahte mánáidgárdi bargit movttiidahttet mánáid fysalaš doaimmaide, mat ovdidit buot mánáid motoralaš ovdáneami, sis- ja olgobirrása láhčimiin, ja searvádahtiimiin iešguđetge doaimmaide mat leat čadnon báikkálaš kultuvrii.

3.2.1 Stoahkan ja speallu

Vai sáhttit addit mánáide molsašuvvi fysalaš aktivitehtaid sihke siste ja olgun, ja aktiivvalaččat atnit luonddu ja lagasbirrasa, de lea hui ávkkálaš deattuhit stoahkama ja guorahallama. Fitnat guossis báikkálaš olbmuid luhtte oahppan dihte árbevirolaš stoahkamiid ja eará olgoaktivitehtaid lea vuohki movt bohciidahttit ilu leahket olgun. Mánát dalle ohppet sin lagasbirrasa ja báikkálaš historjjá birra stoahkama bokte. Stuurát mánát ja nuorat leat dasa resursan go galget oahppat ođđa stohkosiid, ja eambbo árbevirolaš stohkosiidda, áinnas huksejuvvon sámegiela ja árbevieru ala, leat dasa vuorraset olbmot resursan. Bargit berrejit oahpásnuvvat árbevirolaš sámi stohkosiidda, earret eará njorostallamii, “Riebangárdái”, spealuide ja gilvalanstohkosiidda jnv.

Boares sámi valášstallanstohkosat ja gilvalanstohkosat, dego fágagáddan, “lappkast”, njuikunstohkosat, suhppenstohkosat, čuoigan ja gilvovuodjin leat njuolgut pedagogalaš ja čalludan- ja hárbhallangaskaoapmin nomádaid eallimis (Balto, 2002, s.39).

Lea dehálaš bargu bargiide veahkkinn oahpahit mánáide iešguđetlágan stohkosiid, addit mánáide hástaleaddji aktivitehtaid ja seammás váldit vára mávssolaš kulturárbbis. Otná mánát fertejit oázžut positiivlaš vásáhusaid go lihkadit ja ohppet iešguđet teknihkaid nannet ja ovddidit motovrralaš gálggaid.

Riebangárdi

Dát stoagus lea dálvestoagus. Muohhtagii ráhkaduvvo njealjehas “luottaid” duolbmumiin, luottat galget mannat doarrás čiegas čihkii, ja guhkesbealis guhkesbeallái. Guovdu ráhkaduvvo riekkis, mas vuolgá luottaš, mii nohká unna rieggáži. Dát lea tvi-bit (vuoiŋŋastanbáiki, gos ii sáhte fángejuvvot). Stoagus lea nu, ahte okta lea rieban, earát leat njoammilat. Rieban galgá fánget (váldit gitta) njoammiliid, mat dušše sáhttet ruohttat/viehkát “luottaid” mielde, ja main lea vejolaš leat tvi-bit-rieggás. Vuosttaš gean oažžu gitta, šaddá stohkosa riebanin, ja son gii lei rieban, šaddá njoammilin. Ná jotket stohkosiin.

Govven: Goržži mánáidgárdi.

3.2.2 Luonddu geavaheapmi

Guovlluin gos mánáidgárdit leat lahka luonddu, sáhttet ovdamearkka dihte ásahit fásta báikki gos mánáiguin ovtas sáhttet ráhkadit dollasaji, gizzunstativaid/-stellegiid, lávu/muorrabartta, gámme, luonddubálgá jnv. Dát lea báiki gosa jámma sáhttet mannat tuvraide ja man sáhtta atnit jagis jahkái, ja lea vejolašvuolta lasihit eambo elementtaid dohko. Dakkár prošeakta sáhtta leat gelddolaš ja addit ollu vejolašvuođaid olgobirrassa geavaheapmái. Go seamma báikkis fitná de sáhtta movttiidahttit mánáid geavahit giela, ja addit mánáide čujuheadji vuođu ipmirdit ja vásihit jahkodagaid molsašumi ja luonddu iežas historjjá. Lea dehálaš addit mánáide vejolašvuođa leat aktiiva oassálasti iešgudetlágan doaimmaide luonddus, sáhtta ovdamearkka dihte lágide čuoiganbeivviid, čierastallanbeivviid, valáštallanbeivviid, guollebivdinmátkkiid, muorrameahccái mannama jnv. ja eará aktivitehtamálliid. Ollu sámi árbevirolaš doaimmat leat čadnon lundui nugo ovdamearkka dihte fáttat mat gusket duodjái, nugo ovdamearkka dihte navildeapmi ja báidnin.

Mánáidgárddi bargit fertejit:

- váldit atnui sámi stohkosiid, ja viidáset fievrridit daid mánáide
- geavahit luonddu aktiivvalaččat, oaidnit vejolašvuodaid mánggabealat ja molsašuvvi aktivitehtaide
- dihtomielalaččat hupmat sámegeiela go namuhit rupmaša, fysalaš aktivitehtaid ja biebmodoalu
- oahpahit mánáide ávkkástallat luonddu, biebmoráhkadeami, muhto maiddái viežžat ávdnasiid duddjomii
- láhčit mánáide stoahkandiliid mat speadjalastet ollesolbmuid bargguid ja doaimmaid

3.3 DÁIDDA, KULTUVRA JA KREATIVITEHTA

Sámi servodat lea mánggabealat ja das leat ollu iešguđetlágan kultuvrralaš árvvut, juoga man lea earenoamáš dehálaš viidáset gaskkustit mánáidgárddis. Rámmaplána deat-tuha ahte lea dehálaš addit mánáide vejolašvuoda vásihit dáidaga ja kultuvrra ja iežaset beassat ovdanbuktit estehtalaččat. Hutkkálaš proseassaid čađa sáhttet mánát oamastit alcceseaset gálggaid ja dieđu iežaset kultuvrralaš identitehtas ja hábmet alcceseaset sin persovnnalaš ovdanbuktinvuogi.

3.3.1 Visuála dáidda

Mánáidgárdi lea arena gos mánát oahpásnuvvet sámi govadáidagiin, dáiddadujiin ja eará dáiddahámiiguin nugo filmmaiguin, installašuvnnaiguin jnv. Mánáidgárdi berre fitnat geahččame dáiddačájáhusaid addin dihte mánáide impulssaid ja vai ohppet sámi dáidaga mihtilmas sárgosiid. Okta elemeanta, mii lea guovddášis sámi dáidagis, lea ivdnegeavaheapmi. Sámi dáidda dávjá identifiserejuvvo garra ja čielga ivdnegeavahemiin. Luondu lea maid dehálaš inspirašuvdnagáldu sámi dáidagis.

Odne gávdnojit mánaga sámi dáiddára. Soaitá leat hui movttidahtti jus geavaha báikkálaš dáiddáriid barggadettiin mánáiguin. Ámmátlaš dáiddárat sáhttet maid leat resursan mánáidgárddi činheamis. Manjumuš jagiid lea dát juoga maid leat eambo váldán atnui. Sámi dáiddáriid geavaheapmi mánáidgárddiid činahanbarggus lea mielde addime dasa sámi iešlági.

3.3.2 Duodji

Mánáidgárddis galget mánát oahpásnuvvet ja oažžut vejolašvuodaid searvat aktiivvalaččat duodjebargguide. Aktiiva searvama bokte galget sii oahpásnuvvet iešguđet ávdnasiidda ja teknihkaide. Temát ja doaimmat berreše gieđahallat árbevirolaš beliid ja dakko bokte oahpahit ođđaáigásaš vugiid.

Vai sámivuolta ii galggaše ipmirduvvot “museakultuvran”, livččii dehálaš diktit mánáid deaivvadit árbevirolaš ja ođđaáigásaš dáiddáriiguin, designáriiguin ja duojáriiguin, vai ožžot vásáhusaid ja impulssaid hábmet sin iežaset kultuvrra. Mánáidgárddis galgá láhčit dili nu, ahte mánát ožžot vejolašvuoda geavahit mánggalágan materiálaid maid árbevirolaččat leat geavahan sámi dujiin, nu movt ovdamearkka dihte ostejuvvon sistti, muora, čoarwi, láiggi, láđđi ja riebanšilbba. Nu sii oahpásnuvvet iešguđet ávdnasiiguin mat leat anolaččat duojis ja gos ávdnasiid gávdná. Mánát berrejit oažžut máhtu ovddeš áiggi ornamentihka, hámiid ja árbevieruid birra inspirašuvdnan ovddidit sin kreativitehta

ođđa hámiiguin. Okta oassi sámi duojs leat bivttasárbevierut ja dás lea sámiid gákte-geavaheapmi okta elemeanta. Mánát identifiserejit iežaset sin gávttiin, nu iešguđet sámi guovllu gávtti historjá sáhttáge leat oktan temán mánáidgárddis. Mángga sámi mánáidgárddis leat dávjá mánát, geat atnet iešguđet guovlluid gávttiid, juoga mii addá buori vuolggasaji mainna sáhttá bargat.

Duodjefágas eai leat dušše teknikhat ja iešguđetlágan hámat barggut, maid lea dehálaš viidáset fievrídit mánáide. Giella, mii lea čadnon iešguđetlágan teknihkaide, biergasiidda ja ávdnasiidda, lea dehálaš elemeanta mánáid doabaoahppamis ja okta dehálaš kulturelemeanta. Mánáidgárddit galget diktit mánáid sin iežaset searvama bokte oahpásnuv-
vat iešguđet duodjesániiguin ja - doahpagiiguin, mat gullet sierra teknihkaide.

3.3.3 Juoigan ja sámi musihkka

Juoigan lea sámiid álbmotmusihkka. Eará sánit juoigamii leat “luohti” ja “vuolle”. Luođi teavstta gohčodit dajahussan. Juoigan lei dehálaš oassi ovdaristtalaš oskkus. Ovtas noaidi meavrresgári dearpamiin juoigan geavahuvvui rituálain. Dearpan lei sámi álbmot-musihka instrumentála oassi. Luođiin ja juoiganmálles leat stuora erohusat iešguđetge sámi guovlluin. Odne geavahuvvojit dávjá čuojanasat go juigojuvvo. Hárve gullojit árbevirolaš luođit, muhto gávdnojit ain boarráset olbmot, geat juiget dainna lágiin (Hætta, 2007). Mánáidgárddiid bargun lea hukset gelbbolašvuoda luođi/juoigama mearkkašumi birra sámi kultuvrras ja historjás. Mánáidgárdi ferte addit mánáide dieđuid iešguđet juoiganárbevieruin, ja addit mánáide vejolašvuoda guldalit luođi, deaivat sámi juigiid, ja searvat hutkkálaš aktivitehtaide maid fáddán lea luohti/juoigan. Luohti/juoigan lea nanu sámi symbola ja lea okta identitehtafáktoriin mánáide, danne lea dehálaš deattuhtit luohtebarggu mánáidgárddis.

Mánáidgárdi ferte addit mánáide dieđuid iešguđet sámi musihkkahámiin. Luođis (juoigamis), mii lea árbevirolaš musihkkahápmi ja mii odne lea inspirašuvdnagáldun ođđaáigásaš sámi musihkkáriidda sihke máilmmimusihkas (worldmusic) ja eksperimentála tekno- dahje jazzjuoigamis, main Mari Boine ja Wimpe Saari leaba šaddan dovddusin, ja gitta rapp-musihkkii, mii lea stuorrume nuoraid musihkas ja lea ođđaáigásaš sámi musihkkahápmi, maid ovdamearkka dihte Duolva Duottar ovddasta.

Sámi artisttat ovddastit dávjá mánga dáiddalaš hámi, ja sii gohčoduvvojit multidáiddárin. Dat lea juoga mii lea gelddolaš ja mii lea bohtán sámi kultureallimii manimus logi jagiid. Mánggat beakkán sámi artisttat eai spesialisere iežaset dušše ovttá dáiddašládji eai ge geavat ovttá hámi akto, muhto baicca ovdanbuktet iežaset mángga dáiddahámi bokte. Dát govvida olbmot mii vuosttilda beare gáržžes estehtalas geavaheami, mii dávjá gávdno oarjemáilmmi dáidagis, muhto mii dávjá bohtá oidnosii earáládje álgoálbmotdáidagis. Okta dovddus multidáiddár lei Nils-Aslak Valkeapää. Son ođasmahtii luođi ja ovtastahtii dan ođđaáigásaš musihkkahámiiguin. Luohti bođii maid oidnosii su eará dáiddalaš buktagiin, dego divttain, teahterbihtáin ja govvadáidagis. Luohti lea sihke girjjálašvuhta ja musihkka, ja sáhttá maid dadjat ahte sániid musihkas šadde govat, govat maid sáhttá gávdnat sihke baktegovvosiin ja meavrresgári govvosiin.

3.3.4 Girjjálašvuohta

Sámi girjjálašvuođa čálalaš girjjálašvuohtan sáhttá gávdnat nu guhkás áiggis manos go 1600-logus, ABC-girjjit ja vuoinjalaš girjjálašvuohta. Njálmmálaš máinnastandáidagis, cukcasiin ja máidnasiin, lyrikkas ja juoiganpoesijias lea sámi girjjálašvuođas guhkes árbevieru. Njálmmálaš máinnastandáidda lea árbevirolaš hápmi, mii lea jávkame odne. Danne lea dehálaš sámi mánáidgárdiide viidáset gaskkustit dán dáiddahámi vai dát dehálaš kulturelemeanta sámi girjjálašvuođa gaskkusteamis seailluhuvvo. Odne buvttaduvvojit sámegeilat girjjit, main lea stuorát deaddu dáiddalaš sisdoalus ja buktaga estehtalaš hábmemis. Mánáide leat girjjiid govat liikká dehálaččat go ieš muitalus, ja sáhttá addit saji mánáid iežaset njálmmálaš muitalusaide teavstta bálddas (Hætta, 2007).

Mánáidgárdi bargit fertejit:

- fuolahit ahte mánát vásihit sámi kultuvrra iešguđetlágan elemeanttaid
- addit saji oassálastit iešguđetlágan duodje- ja dáiddaaktivitehtaide
- fuolahit ahte mánát vásihit sámi dáidaga- ja dáiddahámiid
- leat dihtomielalaččat sámi kulturelemeanttain ja oktavuodas kultuvrra ja beaivválaš eallima gaskkas
- fuolahit ahte mánáin leat sámegeilat girjjit, dáidagat ja gowadáidagat, musihkat jnv. olámuttus
- fuolahit ahte mánáin leat duodje- ja dáiddamateriálat

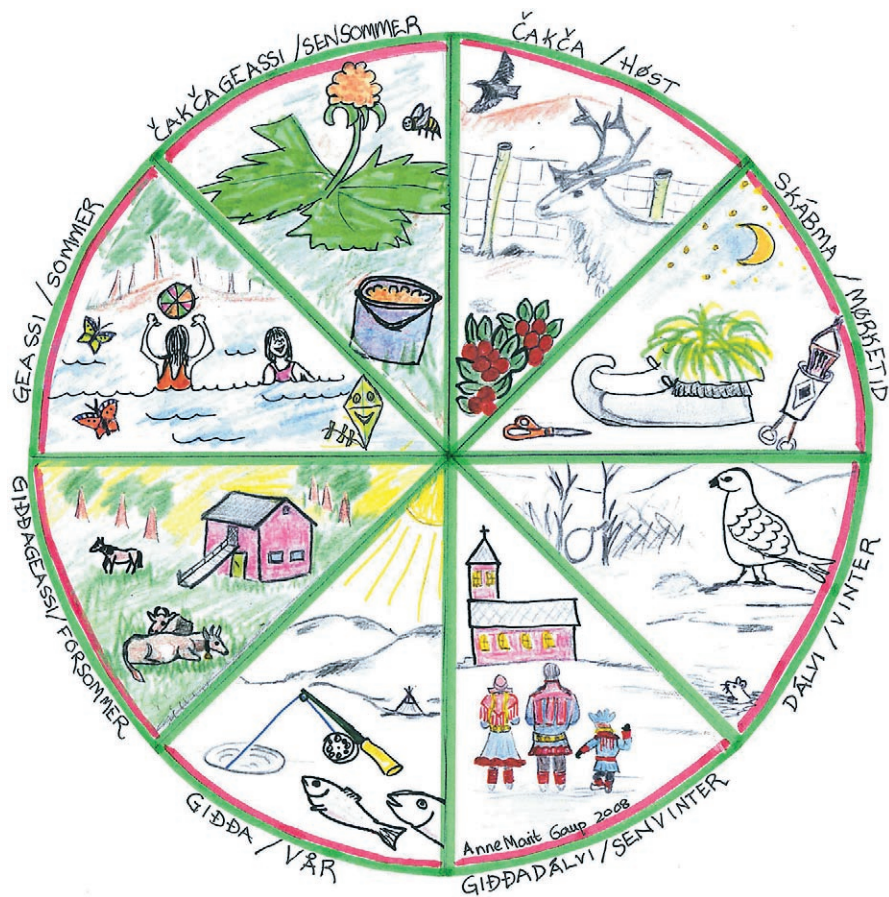
3.4 LUONDU, BIRAS JA TEKNIHKKA

Sámiin lea áiggi čađa leamaš lagas oktavuotta lundui. Eanas sámit ealihedje iežaset dainna maid sii ožžo luonddu boazodoalu, guolásteami, bivddu ja eanadoalu bokte. Dát sisttisdoalai maid luonddu rievttas geavaheami ja hálddašeami. Fertii leat dihtomielalaš das ahte lundui galggai guođdit unnimus lági mielde luottaid iežas manis. Sámi mánát ožžo árrat váldit oasi dáidda máhtolašvuođaide go sii besse leat vanhemiid mielde luonddu. Mánát ohppe liikot leat luonddu, ja šadde dihtomielalaččat luonddu geavaheapmái ja hálddašeapmái.

Ollu dán máhtus ja guottuin luonddu hárrái leat ain guovddášis sámiid gaskkas, fuolakeahtá ođđaáigásaš eallimis ja doaimmas, lea oaidnu luonddu hálddašeamis dat seamma. Dál eai šat searvva nu oallugat luonddudoaimmaide dannego dušše oassi sámiin ain eallá boazodoaluin ja eanandoaluin/guolástemiin, nu gohčoduvvon lotnolas-ealáhusaiguin. Dás fuolakeahtá leat sámi biebmoárbevierut eallime. Go čakča ja njuovvanáigi lahkonišgoahtá, de sihke gávpotsámit ja sámit, geat orrot vákkiin ja duoddariin, váillahtit márfi, mii lea sin hersko. Mánáidgárdi ovddasvástádussan lea maid gaskkustit dieđuid luonddu ja birrasa váraváldimis.

3.4.1. Gávccii jahkodaga

Luonddu jagiáigodagaid galgá geahččat biebmo- ja duodjeárbevieruid oktavuodas, danne go dát gullet čavga oktii, das go luonddu váikkuha biebmovaljjodahkii ja man ollu buriid ávdnasiid oazžu duodjái. Sámit leat ain sorjavaččat luonddu, ja ellet lahka luonddu, man lea dehálaš oahpahit mánáide. Jagi dáhphusar, dego ovdamearkka dihte njuovadeapmi,

guottetáiggit, johtin ja ládjobarggut leat dehálaš kulturárbbi maidda mánát galggaše beassat searvat. Olbmot leat sorjavaččat luondus, juoga man oaidná bures sámi jahkodagaid čađa.

Sámi mánáidgárddit berrejit váldit mánáid mielde lundui ja lagasbirrasii, ja láhčit dili nu, ahte mánát besset aktiivlaččat searvat mánggaid árbevirolaš sámi bargguide. Dát berrešii oidnot jahkeplánaš, ja vuolggasadjin lea sámi jahkodatkaleanddar. Árbevirolaš barggut miehtá jagi berrejit biddjot doaimma vuodđun, ulbmilin addit mánáide molsašuvvi ja rikkis luondduvásáhusaid gos sii besset oahpásnuvvat iešguđet jahkodagaiguin. Buot jahkodagat ovddastit sierra doaimmaid; oagguma, guolásteami, bivddu, njuovvama, suovastuhtima, sáltema ja bierggu ja guoli goikadeami, eanandoalu, guottetáiggi, ládjobarggu, miessemearkuma, čakča- ja gidđajohtima, gámasuoidnečuohppama, guobbariid ja murjiid čoaggima jnv.

Jahkodatkaleanddar sáhtá leat buorre vuolggasadji sámi mánáidgárddi doaimmaide. Iešguđet aktivitehtaid áigeguovdilisuolta lea sorjavaš mánáidgárddi sajádagas, kulturgullelašvuodas, árbeviroin, lagasbirrasis, doaimmaid čađaheamis jnv. Seammás leat eanas mánáidgárddit Norggas lahka luonddu, juoga mii dahká vejolažžan čadahit mánga namuhuvvon aktivitehtain. Viidáset leat eanas mánáidgárddit čeahpit bovdet

áhkuid ja ádjáid dahje eará resursaolbmuid guossái, geat sáhttet leat veahkkin mánáid-gárddi iešguđet doaimmain. Dás leat maid eará árvvut, nugo ovdamearkka dihte ásaht oktavuoda boarráset sohka buolvvas. Maiddái bargit sáhttet oamastit ollu dehálaš máhtu, man sii sáhttet viidáset fievriddit mánáidgárddis. Sámi mánáidgárddiin gávpogiin ja eará sajiin, gos ii leat álki bovdet áhkuid ja ádjáid dahje eará fulkkiid guossái, sáhtášii ovdamearkka dihte gullat, orrotgo guovllus boarráset sámít, geat sáhtáše veahkehit sullasaš doaimmain.

Manjebuoidemárfi/
Blodpølse i tykkarm

3.4.2 Biebmoárbevierut

Sámi biebmoárbevierut čuvvot luonddu jahkodagaid. Luonddu áigodagas oázžu ávdnasiid, main ráhkaduvvo sámi biebmo fállu. Lea dehálaš, ahte mánáidgárdi deattuha árbevirolaš biebmoárbevieruid vai nu sáhttet oahpásnuhttit mánáid iešguđet beliide sin báikkálaš kulturárbbis. Lea dehálaš, ahte mánát oahpásnuvvet iešguđetlágan guollesorttaide, lottiide, šattuide ja elliide sin iežasat lagasbirrasis, ja oahpásnuvvet biebmoárbevieruide nugo ovdamearkka dihte guovvamánus muljui ja čakčat varas márfiide. Dainnago mánát ohppet ávkkástallat luonddu buriid ja seammás ohppet movt luonddus galgá váldit vára, addá dat vejolašvuoda čájehit vuollegašvuoda lundui ja liikot dasa. Buriid ávdnasiid oázžun lea juoga, mii čájeha lagasvuoda gaskkal luonddu ja olbmuid. Sámi árbevieruid mielde ii ávkkástallo luonddus eambo go dan meari go dat sáhtta ođđasit buvttadit. Dát šaddá deháleabbo ja deháleabbo gaskkustit boahpteáiggis.

Niibi

*Máŋgga sámi mánnái lea lunddolaš árrat juo oahppat atnit reaidduid nugo ovda-
mearkka dihte niibbi, ákšu, nálu jnv. Earenoamážit niibbis lea guovddáš sadji sámi
kultuvrras, dat lea leamaš máŋggabealat neavvu áiggiid čađa, muhto lea maid
leamaš vuodđun myhtaide ja muitusaide. Sámi mánát ožžot árrat bagadusa das
movt niibbi geavahit. Dehálaš oassi oahppanproseassas lea ovdamearkka dihte
dat, ahte niibi lea bargoneavvu iige dakkár mainna galgá stoahkat. Mánát ohppet
movt niibbi galgá doallat, guoddit, geavahit, addit/geiget nubbái jnv. Niibbi sáhtta
máŋgga ládje geavahit, ja dat geavahuvvo earret eará njuovvamii, guliid čoallumii,
bierggu cáhpamii, misiid mearkumii, fuollamii jnv.*

Okta myhta niibbi birra:

Niibbi sáhttit addit skeaŋkan, muhto dan vuostáiváldi ferte addit ruđa dan ovddas.

*Niibbi ii sáhte váldit vuostá skeaŋkan, muhto dan ovddas ferte máksit, muđui soaitá
mannat funet.*

3.4.3. Nástealbmí

Sámi nástealbmí ii leat dakkár go mii dovdat dan árbevirolaš oarjemáilmmi válddahusain. Násttit ledje sámiid kompássa ja diibmu. Násttiid guovllu čuovvumiin sámít sáhte orien-teret ja deive dohko gosa ledje manname ja dihte man guhká lei vel iđidii. Muhtin násttiin lei stuorát mearkkašupmi go eará násttiin. Vai sáhte muitit iešguđet násttiid, ráhkade sii

iežaset mitalusaid daidda. Sámi guovlluin gávdnojit mitalusat, mat leat čadnon ealgabivdui. Eará guovlluin leat mitalusat ovdamearkka dihte guolásteami oktavuodas. Mánát berrejit oazžut máhtolašvuoda sámi nástealmmi birra ja dan mearkkašumis sihke dalle ja dál.

Eará beaivvit gullet risttalaš dāhpáhusaide. Ovdal lei lunddolaš čuovvut sihke dálkki ja áiggi mearkabeivviid mielde. Muhtin beaivvit ledje mearkabeaivvit dálkki birra, šaddágo arvi, beaivádat, čoaskkis dahje bieggas just dan beaivve. Mearkabeivviin sáhtte sámit einnostit boahhtevas dálkkiid, makkár giđđa, geassi, čakča dahje dālv šattai. Mearkabeaivvit sáhtte maid mitalit šattaigo buorre guolle-, šaddo- ja muorjejahki. Sidjiide, geat barge eanandoaluin, lei dehálaš diehtit makkár dálkkid šadde lājuid ja eará dálodoalu bargguid oktavuodas. Mearkabeaivvit sáhttet leat miellagiddevaš fáddán mánáidgárddis, mánga myhta ja mitalusa leat čadnon daidda beivviide, maid sáhtta mánáide mitalit. Sáhtta várra maid álggahit ođđa beivviid mánáidgárddis, ja nu ráhkadit “ođđa” árbevieruid. Muhtin mearkabeaivvit einnostit dálkki, man sáhtta muhtun dāhpáhusain konkrehta vásihit, dat lea juoga, mii sáhtta leat hui miellagiddevaš ja gelddolaš!

Guovssahas

Guovssahasas lea earenoamáš sajádat luonddufenomenan Davvi-Norggas, ja dasa čatnet ollu diiddaid. Dološ áigge sáhtte jáhkkit dasa, ahte jus hárdii guovssahasas, de dat sáhtii boahtit vulos almmis ja váldit mánáid, geat hárdet dan. Okta “hárdálas” dikta mearrasámi guovllus Davvi-Romssas:

Guovssahas

Guovssahas, guovssahas!	Nábárgazzajuolggit!	Veahčir oaivi, veahčir gállu!
Viegada, viegada!	Buoidebinná njálmmis!	Ruona healbmi, ákšu sealggis!
Hárdán gal! Hárdán gal!	Neaskinfiellu bađas!	Lip lip lip lip! Ci ci ci ci!
Lip lip lii! Lip lip lii!	Gáhkkobinná gieđas!	Lip lip lip lip! Ci ci ci ci!

Suga Suga Su, Elisabeth Utsi Gaup

Mánáidgárddi bargit fertejit:

- váldit atnui sámi jahkodatkaleandara nu, ahte mánát ohppet dovdat iešguđet jahkodagaid ja makkár doaimmat čađahuvojit sierra jahkodagain
- addit mánáide vuodolaš vásáhusaid ja máhtu luonddu birra, ja oaidnit oktavuodaid luonddus
- oahpahit mánáid árvvusatnit luonddu, luonddugáhppálagaid ja lagasbirrasa
- bovdet ja ásaht oktavuodaid olbmuiguin, geat sáhttet veahkehit mánáidgárddi iešguđetlāgan árbevirolaš doaimmaiguin
- addit mánáide rikkis luondduvásáhusaid
- oahpahit mánáid vánddardit luonddus, ja oahpahit movt sámit leat geavahan luonddu iešguđet jahkodagain
- váldit atnui sámi mearkabeivviid ja dálkemearkkaid, ja deattuht dāid beivviid mearkkašumi dálkkiid, bassebeivviid jnv. ektui

3.5 ETIHKKA, RELIGIOVDNA JA FILOSOFIJA

Sámi ovdaristtalaš osku lei vuodđuvuvvon luondduoskku nala ja mas okta guovddáš

elemantan lei šamanisma. Dás lei oaidnu ahte juohke luonddufenomenas lea siellu ja heagga, ja ipmilvuohtha lea lahka juohke sajis. Mángga sámii guovllus gávdnojit ain odne bassibáikkii luonddus, dego duoddarat, jávrrit ja sieiddit. Sámii religiovdna lei vuodđuduvvon dan ipmárdussii, ahte ledje mánga ipmilvuohda, sihke dievdo- ja nisson-ipmilat. Noaidis lei guovddáš sajádat sámii servodagas ja lei son geas ledje attáldagat ja fápmu buorádallat buhcciid ja oažžut oktavuohda ipmiliiguin ja vuoignamáilmmiin. Noaidi anii meavresgári oktavuohda olaheapmái ipmiliiguin ja vuoignaguin.

Sámii religiovnas/oskkus gávdnojit ollu dakkár áššit maid oarjemáilmmis gohčodit “diidaoskun”. Eanas sámii dás ii leat sáhka diidaoskkus, muhto luondduoskkus, mii lea ceavzán sohka buolvaid ja lea jáhkehahtti, ahte das leat ruohttasat šamanismmas. Mánáid bajásgeassimis lei ovdal lunddolaš, ahte mánáide mitaluvvoje cukcasat fenomenaid ja oruhagaid dego stáluid, ulddaid/eatnanvuložiid, čuđiid, čáhcerávggaid birra. Dakkár mitalusain lei bajásgeassi doaibma. Ulbmil lei várjalit mánáid nu, ahte sii eai mana roasuid sisa, juoga mii lei dárbbaslaš luonddu lagasvuohda dihte. Mitalusain sáhtii maid leat risttalaš doaibma, dat ahte oahpahit máná “atnit vuoignastanbeaivi bassebeaivn”, dahje gudnejahttit ipmila ja bassebeivviid.

Ovdalaš áigge ii lean eahpedábálaš sámii servodagas ahte ledje iešgudetlágan eallinnjuolggadusat sotnabeivviid ja bassebeivviid várás. Dat guoskkai áššiide, maid ii lean “lohpi” bargat daid beivviid, muhto dat sáhtii maid máksit bargguid, maid livččii galgan bargat ovdal daid beivviid. Dán gullá juovlálavlagis “Vuordit juovlaruohta”, mii mitala, ahte galgá leat geargan juovlabuđaldemiiguin ovdal juovlaruohta, danne go juovlaruohta boahtá Stállu ráidduinis, ja jus viesu olggobealde lea ruivvas go dat boahtá, sáhtá ráidu darvánit. Jus Stállu bisánii iige návehis lean ealliide čáhci, de Stállu sáhtii šlubistit vara ealliin. Okta eará mitalus mitalii ahte 1. juovlabeaivi ii galgan čierastallat, dat lei juoga mii mitaluvvui leat hui várálážan. Dalle sáhtii Stállu fáktet dievá duohken ja sáhtii duostut čierastalli mánáid iežas sehkki. Dát mitalusat ledje mielde oažžume mánáid čuovvut dan læstadialaš eallinnjuolggadusa, ahte lei suddu stoahkat olgun 1. juovlabeaivve, mii lea earenoamáš bassi beaivi risttalaččaide ja ahte dan sadjái galggašii dat beaivi adnot risttalaš sátnái.

Filosofii lea guovddáš elemanta sámii mánáidbajásgeassimis. Lea lunddolaš ahte mánáide ii addojuvvo konkrehta vástádus, muhto baicca deattuhit dan, ahte mánat galget ieža gávdnat vástádusa oaivugas gažaldadaid bokte. Gažaldagat eallima ja jápmima birra leat gažaldagat, main mánat dadi mielde álget beroštit ja man birra sáhttet jearrat mánga imaštahtti gažaldaga. Dakkár gažaldagaide sáhtá vástidit mángga ládje, ja vuolá das masa ieš jáhkka. Sámit vástidedje dávjá nu, ahte vástádus galggai veahkehit mánáid ieža reflekteret ja filosoferet eallima mánga vástitkeahces gažaldaga birra. Dát galggai ovddidit mánáid iežaset jurddašuvuogi ja veahkehit reflekšuvdnii. Mánga vástádusa sáhtte báhcit vástitkeahttá, ja eará gažaldagaide fas gávdnu vástádus, mii sisttisdoalai dasa guoski duohtavuohda. Dát lei maid juoga, mii fievrividuvvui eará bajásgeassimii ja ohppui, ja daid hávve njulgejedje, muhto dat dahkkui dainnaláigiin, ahte mánná oaččui dan dovddu, ahte son sáhtii ieš válljet dan mii lei sutnje buoremus. Sáhtte dadjat mánná, gean eai háliidan mannat joga lahka, ahte jus mánná háliida mannat joga lusa, de mánná ii sáhtán leat sihkkar das, mii doppe su fáktii? Dalle jurddašedje sii čáhcerávgga. Mitalusaid bokte lei mánná dávjá gullan eará mánáid birra, geat mannet joga lahka ja man čáhcerávgga lei dolvon. Ja dát sáhtii maid dáhpuhuvvat máná fantasijamáilmmis.

3.5.1. Diiddat² / mearkkat, osku

Olbmot leat sohkabuolvaid čađa beroštan makkárin eallin ja boahhteáigi šaddá.

Spovemiin ja mearkkaid dulkomiin geahččaledje olbmot oažžut čielgasa das, makkárin sin boahhteáigi šaddá. Dát sáhtii dāhpáhuvvat čorbma váimmus spovemiin, rugain dahje sullasaččain spovemiin. Nieguin lei maid iežaset mearkkašupmi, ja soames sáhtii čilget nieguid. Dávjá einnostedje dálkkiid, muhto sáhtte maid “oaidnit” olbmuid boahhteáiggi ja mitalit earenoamáš dāhpáhusaid leat vuordimis.

Sámit leat dađistaga čadnojuvvon risttalašvuhtii, mii odne lohkkjuvvo sámiid religiuvdnan. Māngga sámi servodagas leat risttalaš allabasit dego juovllat ja beassážat dehálaš árbevierut. Māngga sajis leat beassážiidda čatnan árbevirolaš dāhpáhusaid dego mánáidgásttaid, konfirmašuvnnaid ja náitalemiid.

Mánáidgárdi berre deattuhit, ahte sámimánát ohppet dovdat servodaga norpmaid ja árvvuid, mat dávjá vásihuvvojit earenoamážin sámi lagasbirrasis. Risttalašvuhta, ja earenoamážit læstadioahppu, lea nanus ollu sámi servodagain. Lea earenoamáš dehálaš oahppat dovdat árbevirolaš risttalaš allabasiid ja girkolaš dāhpáhusaid. Nannen dihte sámi mánáid etnalaš gullelašvuoda, lea religiuvna ja oskku mānggabealatvuoda dovdan, mii ain lea ealli oassi min kultuvrras, okta elemeanta mainna mánát dávjá deaivvadit beaivválaččat iešguđet báikkálaš smávvaservodagain. Mánáidgárdi berre veahkehit mánáid, nugo oassin mānggakultuvrralaš servodagas, ovddidit gierdavašvuoda ja čájehit beroštumi eará olbmuide, sin kultuvrii, eallinvuohkái ja oskui.

Mánát berrejit maid oahppat dovdat sámi religiuvna mānggabealatvuoda, mii lea oassi sin kulturárbbis. Mānggat sámi elemeanttat leat ealli elemeanttat odne ain, mat eai gávdno dāža kultuvrras. Sáhttit ovdamearkka dihte hupmat guvhláruššama birra, maid muhtimat máná lagasbirrasis dahket, ja mii māngga báikkis lea oassi sámiid beaivválaš eallimis. Oahpásnuhttit mánáid sin kultuvrra earenoamáš sárgosiidda, lea mielde stimulereme sin gierdat ja čájehit beroštumi eará olbmuide ja sin oskui. Apmasiiguin ja ođđa áššiiguin deaivvadeami bokte oaidná iežas kultuvrra maid čielgaseappot.

3.5.2. Mearkabeaivvit

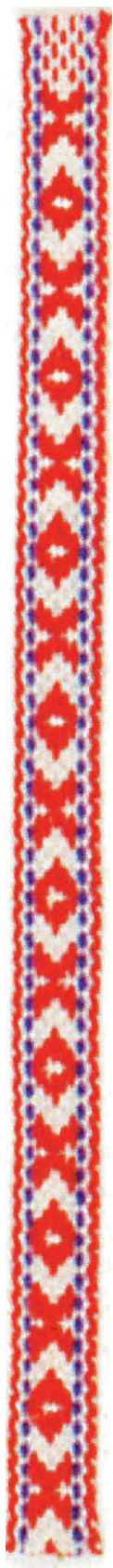
Sámiin leat maid mearkabeaivvit, mat leat vuolgán risttalašvuodas, oskkus ja árbevierus, mat leat čuvvon buolvvas buvvi. Muhtin mearkabeaivvit leat ilbman vuoinjalaš olbmuid olis, dego ovdamearkka dihte Márjjábeaivvit.

Sámiin leat maid árbevierut, mat gullet iešguđet jahkodagaide, nugo ovdamearkka dihte juovllaide. Okta árbevierru davvi Romssas lea “Á gá Daban”, nugo dat gohčoduvo. Dát lea juoga, mii sulastahtá dāža árbevieru “Á gá julebukk”. Sihke mánát ja ollesolbmot “gár Daban”, milloset beaivvi ovdal juovlaruohta. Dalle gárvodit ja vázzet viesus vissui, gos de lávlot juovlalávlagiid viesu olggobealde skoalkalit uksii ja jerret (sámegillii) leago Dában ruovttus. Jus vástidit juo, lávlot vel veaháš ja dalle sáhtte oažžut njálgáid gorii.

Dakkár boares árbevieruid sáhtá mánáidgárdi váldit iežas árbevierrun, ja dat lea maid fiinna vuohki gaskkustit báikkálaš kulturárbbi.

**li guhtege riegát
ákšu giedas**

Buohkat dárbašit
oahppat ja hárje-
haddat

Mánáidgárddi bargit fertejit:

- leat dihtomielalaččat sin rollas mánáidgárddi árvovuodu gaskkusteaddjinn
- deaividit mánáid imaštallamiid go jerret gažaldagaid eallima mánga vásttitkeahkes gažaldaga
- váldit máná jáhku ja gažaldagaid duođas ja diktit ja dohkkehit sin imaštallamiid
- váldit oasi árbevirolaš sámi risttalaš allabasiide mánáiguin ovtas
- veahkehit ipmirdit ja gierdat sámi oskku ja religiovnna kultuvrralaš erohusaid
- oahpahit mánáid atnit árvvus ja dohkehit eará olbmuid ja sin oskku ja religiovnna

3.6 LAGASBIRAS JA SERVODAT

Sámi mánáidgárddiin lea sajádaga dihte ja go leat geográfalaččat bieđgguid, iešguđetlágan dárbbut lagasbirrasa ja servodaga ektui. Sámi mánát fertejit oažžut dieđu ja vásáhusaid iežaset lagasbirrasis, ovdal go sii veháziid mielde galget dovdát olles sámi kultuvrra. Dáinnalágiin galget mánát bajásšaddat dan guovdu, šaddat oadjebassan ja dovdat dasa oktiigullelašvuoda.

3.6.1. Gullelašvuhta sámi kultuvrii

Mánáid mielváikkuheapmi lea oalle ođđa doaba otná mánáidgárddiin, muhto sámi árbevieruin lea dat “boares” albmoneapmi. Lea álo leamaš dábálaš, ahte sámimánát besse searvat ollesolbmuid doaimmaide ja bargguide dalle go mánát ieža háliidedje ja sin ovdánavjolašvuodaid mielde. Aktivitehtaid ja oahpu vuoddu biddjo, go čuovvu jahkodatkaleandara, mii sámi kultuvrras bidjá stuora deattu doaimmaide ja lagasbirrasa, luonddu, dáidaga ja kultuvrra, bargoeallima, árbevieruid, biebmoárbevieruid ja eallinvugiid oahppamii. Dán bargui boahhtá maid ovtasbargu vánhemiiguin, nu ahte sáhttet sis viežžat dieđuid sin eallinvugiid, iešguđet kulturovdanbuktima ja árbevieruid birra. Áhkuid ja ádjáid buolva lea resursa dás, sis lea ollu diehtu dološ áiggis, mii sáhttá ráhkadit buori vuodu máná identitehtaovdáneapmái ja gullelašvuhtii sámi kultuvrii. Sáhttá vel viidáseappot mannat ja vuoras olbmuid vehkiin váldit ovdan sierra fáttáid nugo ovdamearkka dihte dásseárvvu, gos konkrehtalaččat, njálmmálaš mitalusaid bokte, sáhttá buohtastahhtit nissonolbmuid ja dievdduid ovdalaš ja dálá diliid. Eará vejolašvuhta lea geavahit dihtora aktiivvalaččat mánáidgárddis, oahpásnuhttit mánáid dihtorprográmmaide ja filmmaide maid sii sáhttet geahččat, earenoamážit daidda filmmaide, mat mitalit mánáid lagasbirrasa ja kultuvrra birra. Mitalusat sámiid birra ja mitalusat maid sápmelaččat mitalit, leat mielde addime mánáide dieđuid sámi kultuvrra ja beaivválaš eallima birra. Dás sáhttá earret eará leat sáhka iešguđetlágan sámiid birra, iešguđet kultuvrrain ja eallinvugiin ja iešguđetláhkáii sáhttá leat sápmelažžan.

3.6.2. Lagasbiras

Barggus lagasbirasiin ja servodagain galgá mánáidgárdi veahkehit mánáid oahpásnuvvat lagasbirasiin, go váldá átnui sámi báikkálaš dábiid ja vieruid. Ulbmilin galgá leat, ahte mánát oahpásnuvvet báikkálaš árbevieruiguin ja guovllu báikkálaš sámi historjjiin, nugo ovdamearkka dihte dáruiduhttima birra Davvi-Romssas ja Finnmárkkus, dehálaš politihkalaš eleameantaid birra mat leat oainnusin lagasbirrasis, dehálaš dāhpāhusaid birra dego Sámedikki ásaheami birra ja sámi álbmotbeaivvi ávvudeami birra. Go geahčada daid iešguđetlágan fáttáid eleameantaid, de addet dát ipmárdusa mánáide juo ovdal skuvlaagi. Go ožžot oahpásnuvvat duogážiin, de mánát bures oahpásnuvvet sámi

historjái ja otná servodahkii. Mánát ohppet maid dáid fáttáid bokte oahpásnuvvat iešguđetlágan ásausaide ja bargosajiide sámi servodagas. Dat ferte dahkkojuvvot iešguđet mánáid eavttuid ektui. Mađi boarráseappot mánát leat, dađi eambo oamas-
tit sii dáhpáhusaid ja ságastallamiid mat dáhpáhuvvat lagasbirrasis ja mánáidgárd-
dis, mat oassin máná bajásšaddamis sáhttet addit mánáide čilgehusa ja ipmárdusa
das, mii sin birrasis dáhpáhuvvá. Sámiid duogášhistorjjáin lea mánáidgárd-
dis dehálaš rolla hábmet sámivuoda positiivalažžan, mii muđui dávjá oazžu negatiiva fuomášumi.
Dihtomielašvuohta das, movt bargit váikkuhit mánnái ja movt mánát atnet sin dávjá
ovdagovvan, adnojuvvo dehálažžan daidda vásáhusaide maid mánát ožžot sámi lagasbir-
rasis. Positiiva fokus hábme mánáid boahttevaš guottuid sápmelašvuhtii ja dat go besset
oassálastit iešguđetlágan doaimmaide lagasbirrasis, nanne sin gullevašvuođa sápmái.

3.6.3 Servodat

Mánáidgárdi oainnusindahkan lagasbirrasis lea juoga, mii veahkeha lagasbirrasa
(vánhemiid, fulkkiid, ránnjaid) ja sámeielat ollesolbmuid báikkálaš servodagas, deaivva-
dit mánáiguin mánáidgárdi ásausaide, ja nu oahpásnuvvat mánáidgárdi doaimmaide
mánáid bajásgeassimis. Dát sáhtta váikkuhit ollesolbmuid ja báikkálaš servodaga
fuomášupmái go galget láhčit mánáide buriid bajásšaddaneavttuid ja giella- ja oahp-
panarenaid. Lea dehálaš, ahte mánáidgárdi váldá mielde báikkálaš birrasa elemeant-
taid, mat nannejit ja ovddidit mánáid sámi identitehta ja gullevašvuođa iežaset kultuvrii.
Dát lea earenoamáš dehálaš dakkár guovlluin gos sámeigiella ja kultuvra eai leat domi-
nerejeaddjit báikkálaš servodagas, eaige leat oinnolaččat eaige čalmmusin buohkaide.
Dás leat resursan sámi olbmot, geat hupmet giela ja geain lea diehtu sámi historjá ja
kultuvrra birra.

Mánáidgárdi bargit fertejit:

- atnit sámi lagasbirrasa aktiivvalaččat
- váldit mánáid mielde duodje-, dáiddačájáhusaide, teáhterii jnv. iešguđet sámi dáhpá-
husaid oktavuodas
- čuovvut iešguđetge lágideamiid maid searvvit jna lágideamiid, ja searvat doaimmaide
mánáiguin ovtta, ovdamearkka dihte Sámi álbmotbeaivvi ávvudeapmái
- ruovttuin, sámi vánhénfierpmádagaiguin, sámi giellaguovddáziiguin, báikkálaš servvi-
guin, valástallanservviiguin, sámeielat olbmuiiguin báikkálaš birrasis jnv. ovtta ráhka-
dit buriid sámeigiella giellaarenaid ja eambo oainnusindahkat sámeigiella iešguđet
arenain lagasbirrasis.

3.7 LOHKU/MEARRI, LATNJA JA HÁPMI

Sámi kultuvrras leat mánga symbola mat sáhttet addit buori vuolggasaji bargui loguiguin,
lanjain ja hámiiguin. Ollu oahppan mánáidgárdiis dáhpáhuvvá rutiidnalágan diliin nugo
boradettiin, gárvodettiin, divššodettiin jnv. Dát lea dávjá dat maid mii gohčodit “jaskes
diehtun”, juoga mii ii leat meroštallojuvvon. Dárkuma ja kártema bokte sáhtta fuomášit
arenaid gos ollu oahppan dáhpáhuvvá. Go leat boradeame, de dalle sáhtášii doahpagiid
dego bealli, ollis, dievva, lahkki, guoros jnv. álggahit. Ovdamearkka dihte dalle go mánná
jearrá oazžut láibevajahasa. Dakkár dilálašvuodain sáhtta jearrat mánás háliidago olles
láibevajahasa vai beali ja seammás galgá mánnái čájehit láibevajahasa dahje bealle-
vajahasa. Dát seamma guoská go mánná galgá juhkat juoidá; olles dahje láseláhki, guoros

láš jnv. iešguđet hámat šattuid sáhtta maid dás atnit. Lea dehálaš dovdat hámiiid. Dát dáhpuhuvvá go mánát dovddiidit ja earuhit hámiiid ja sturrodagaid.

Sihke olgo- ja sisdoaimmain sáhtta bargat latnjadovdduin. Jus lea olgun luonddus, de sáhtta inspireret mánáid geahččat gokko leat mannan, gosa leat manname ja guđe guvlui galget mannat fas ruovttoluotta. Dát sáhtta leat vuolggasadjin go leat olgun lagasbirrasis. Mánát oamastit gálggaid movt galgá deaivat ja šaddet dihtomielalaččat guovlluid, gaskkaid ja áiggi ektui. Láibuma oktavuođas lea lunddolaš geavahit viehkaga ja desilhttermihtu. Vaikko ulbmil ii leat dat, ahte mánát galget oahppat deattu ja mihttoovttadagaid, lea dehálaš ahte mánát ohppet movt dakkár biergasiid galgá atnit.

Barggadettiin loguiguin, lanjaiguin ja hámiiiguin galgá mánáidgárdi veahkehit, ahte mánát oahpánuvvet matematihka doahpagiiguin sámegillii. Maiddái “dološ” sámi rehkenastinvuogit ja mihttoovttadagat sáhttet leat mánáide miellagiddevaččat oahppat, nugo ovdamearkka dihte;

goartilastit

goartil³ (mihttoovttadat čelččemis čuvdái go suorpmiid njulge),
salla⁴/salasteapmi (go geige gieđaid guovtteguvlui, de lea gaska olgeš bealggi ja čuvddi gaskkas gurut bealggi ja čuvddi gaskii salla, go ovdamearkka dihte mihtida láddi)
lávku⁵, (Nystad 2002)
rievssatlávkkii⁶ (áigemihhtu)
beanagullan⁷ (okta miila)

Lea dehálaš álgit sámegiela doahpagiiguin hámiiid dovdamii, ornamentihkkii, sturrodagaide ja mihtuide, maid ovdamearkka dihte gávdná duodjebuktagiin, gávttiin, čijnain jnv. Konkretiserenmateriálan sáhtta atnit iešguđetlágan spealuid, stohkosiid ja hábmenmateriálaid. Ferte láhččojuvvot dilli nu ahte sáhttet fitnat sámi dáiddáriid čájáhusain ja maid bovdet sámi dáiddáriid ja hábmejeddjiiid mánáidgárdái, vai dat addá mánáide impulssaid ja vásáhusaid.

Mánáidgárddi bargit fertejit:

- láhčit dili dasa, ahte mánáidgárddi mánát ožžot buriid oahppandilálašvuodaid gos ulbmil lea ahte mánát besset ovdanbuktit ja atnit matemáhtalaš gálggaid
- váldit vuolggasadjin ovttaskas máná ovdáneami matemáhtalaš ovdanbuktinvuogiid oahppama ja beroštumi ektui
- dihtomielalaččat fuomášuhttit mánáid gaskkaid, guovlluid birra, dovdat lagasbirrasa luonddus
- atnit sámegiela iešguđetlágan mihttoovttadagaid beaivválaččat, nu ahte mánát ožžot ipmárdusa dain ja sáhttet sirdit oahppama mángga iešguđet dillái

Čujuhuvvo maid ”Temahefte om antall, rom og form i barnehagen”- publikašuvdnakoda F-4241 B.

4. oassi

Plánen, dokumentašuvdna ja árvvoštallan

4.1 PLÁNEN

Plánen sámi mánáidgárddiin ferte, lassin bajimus ulbmiliidda mat leat addon mánáidgárdelágas ja rámmaaplánas, váldit vuolggasadjin suohkana bajimus njuolggadusaid, mearrádusaid ja rávvagiid. Jus mánáidgárdi lea suohkanis mii gullá giellahálddašanguvlui, de gávdnojit sierra mearrádusat mat gusket sámegillii. Dát fertejit leat vuodđun, ovttas mánáidgárddi iežas ulbmiliiguin, doaibmaaplánain ja jahkeplánain, go mánáidgárddi doaibma plánejuvvo.

Gáibiduvvojit liigeáigi ja -ressurssat plánemii sámi perspektiivva ektui, sihke giellabarggu ja kulturgaskkusteami ektui. Dat lea earenoamáš oassi muđui dábálaš mánáidgárddi doaimmas ja berre láhččojuvvot dilli nu, ahte mánát, vanhemat, mánáidgárddi bargit ja eaiggádat nu viidát go vejolaš sáhttet váikkuhit plánemii, dokumentašuvdnii ja doaimma árvvoštallamii. Lea dehálaš, ahte eaiggádat ja jodiheaddjit servet dán bargui vai vuodđuduvvošii ipmárdus doaimma earenoamáš oassái. Go gearddi dát gáibida liigeressurssaid, de lea eaiggáda duohken vuoruhit daid doaimma hárrái. Dát guoská buot dásiide mánáidgárddi fysalaš hábmemis, organiseremis, sisdoalus ja proseassain, muhto maiddái bargiid gelbbolašvuodalohtema dássái.

Lea dehálaš, ahte mánáidgárddit ovttasbarget sihke siskkáldasat suohkanis, muhto maid eará sámi mánáidgárddiiguin. Dát sáhttá ráhkadit buori vuodu vásáhusaid ja muosáhusaid lonohallamii, gelbbolašvuoda kártemii, giellabargui, temábargui, oahppomateriálaid lonohallamii jnv. Stuorát fágabiras váikkuha ođđajurddašeapmái ja ođđa hábmemii. Ekskuršuvnnat ja ovttasbargošiehtadusat eará sámi mánáidgárddiiguin sáhttet leat dehálaš movttidanfaktorat mánáidgárddi bargiide, ja fálaldaga kvalitehtasihkkarastimii.

Rámmaaplána mielde galget sámi mánáidgárddit bidjat doaimmaset vuodđun sámi jahkodatkaleandara. Jahkodatkaleanddar sáhttá maid leat buorin vuolggasadjin buot sámi mánáidgárddiide beroškeahtta geográfalaš sajádagas. Jahkodatkaleandara sáhttá čatnat oppalaš plánenbargui, mii váldá vuolggasadjin jahkodagaid, aktivitehtaid, kultuvrralaš dāhpáhusaid, allabasiid, mearkabeivviid jnv. Plánenbarggus lea dehálaš, ahte das lea heivehanmunni ja galgá sáhttit čuovdit áššiid dađi mielde go dat čuožžilit, juoga mii lea dehálaš oassi mánáidgárddi beaivválaš barggus.

Plánaid, go lea mánáid sirdin, mánáidgárddis skuvlii, galgá maid bidjat mánáidgárddi jahkeplánii. Dát momeanta lea dehálaš sámimánáid giellaovdáneami ektui nannet progresuvnna ja čatnosiid máná oahppamii ja vásáhusaide mánáidgárddis gitta skuvlii. Mánáidgárddi ulbmilat ja plánat mánáidgárddi sisdoalus ja organisašuvdna- ja gelbbolašvuodahuksemat guhkit áigge perspektiivvas, galget heivet dasa maid mánát deaividit skuvllas. Skuvlla ja mánáidgárddi gaskasaš ovttasbarggu bokte šaddá buorre oahppanvuodđu juo mánáidgárddis.

4.2 DOKUMENTAŠUVDNA VUOĐĐUN REFLEKŠUVDNII JA OAHPPAMII

Iešguđet dokumentašuvdnahámiid bokte sáhtta bargiid bargu ja mánáid oahppan čalm-mustahttojuvvot vuođđun reflekšuvdnii mánáidgárddi árvovuodu ja bargguid birra, ja mánáidgárdái stoahkama, oahppama ja ovdáneami arenan. Dokumentašuvdna bokte sáhtta mánáidgárdi addit dieđuid vuosttamuzžan vanhemiidda, muhto maiddái báikkálaš birrasii ja suohkanii mánáidgárdeeiseváldin.

4.2.1. Govat

Dokumentašuvdna sáhtta ovdamearkka dihte leat govvamateriála. Sáhtta govvet iešguđetlágan diliid, fáddábargguid, stohkosiid jnv. ja ráhkadit plakáhta dahje tavvala mii hengejuvvo seaidnái. Dasa sáhtta bidjat govaid dan birra mii dáhpuhuvvá aktivitehtain, ja bidjat sámegiela teavstta, sánid ja dadjanvugiid, mat gusket fáddái. Dát addá vanhemiidda vuodu ja vejolašvuoda oaidnit maid mánat vásihit ja makkár doaimmain sii leat leamaš mielde. Dokumentašuvdna sáhtta ráhkadit vuodu vanhemiid ja mánáid gaskasaš ságastallamii, muhto maiddái bargiid ja vanhemiid, bargiid ja mánáid ja maid mánáid gaskasaš ságastallamii.

Govat sáhttet maid leat mielde váikkuheame mánáid ja ollesolbmuid kreativehtii, go mánat sáhttet ieža oaidnit iežaset iešguđetlágan diliin, stohkosiin, ovtasbarggus ja doaimmain. Dát sáhtta leat inspirašuvdnagáldun váldit ovdan stoahkandilálašvuodaid, main ođđasit vásihit diliid, maid mánat oidnet govain. Mánat vásihit ja galget hábmet mánga ođđa vásáhusa, dát lea juoga mii dahká ahte mánat eai álo nákke ođđasit hábmet diliid juste dalle ja das. Govat sáhttet dakko bokte leat mielde inspirereme mánáid ođđasit hábmemii ja jurddašeapmái, ja leat buorit reaiddut doabaovdáneapmái ja ságastallamii, earenoamážit go jurddaša mánáid sámegiela giellaovdáneami.

4.2.2. Máhpát

Okta eará dokumentašuvdnavuohki lea ráhkadit juohke mánnái iežas máhpa, mii galgá doaimmat vuođđun máná ovdáneamis ja vásáhusain dan botta go son lea mánáidgárd-dis. Dát máhppa lea vuosttažettiin jurddašuvvon vanhemiid várás, muhto oasi sisdoalus sáhtta, vanhemiid lobiin, hábmet ja addit viidáset skuvllii čájehan dihte muhtin osiid máná duogážis ovdal skuvllii álgima. Dán máhppii sáhtta bidjat ovdamearkka dihte tevnnegiid, ságastallanreferáhtaid, "dadjaladdamiid" ja eará cealkámušaid, mat sáhttet leat muitun mánnái. Máhppii sáhtta maid bidjat "kártemiid" máná birra, ovdamearkka dihte tevnnegiid áiggid čađa mat čájehit máná tevdnenovdáneami. Sánit, dadjanvuogit ja lávlagat, ja vásáhusat, mat gullet iešguđet fáttáide, galget leat oassin máhpa sisdoalus ja čájehit juoidá máná máhtu birra. Daidda lasiin sáhtta máhppa sisttisoallat áššiid maid mánáidgárdi háliida juogadit vanhemiiguin ja maid oaivvildat leat muitun mánáidgárddi áiggis.

4.2.3. Áviisa

Áviisa dahje gihppaga ráhkadeapmi govaiguin ja teavsttaiguin mánáidgárdeeallima birra addá buori gova mánáidgárddi doaimmas. Govat ja teaksta gaskkustit miellalági ja addet buori ipmárdusa mánáidgárddi árgabeaivis. Govat eai dárbbas njoulga čájehit mánáid, etihkalaš perspektiivva dihte mii lea vuođđun dokumentašuvdnii, muhto daiguin sáhtta deattuhit iežaset daid doaimmaid. Áviisa ráhkadeapmi addá buori vejolašvuoda boar-

ráset mánáide searvat aktiivvalaččat dokumenteremii, seammás earret eará addá buriid eavttuid giellaovdáneapmái, teakstaráhkadeapmái ja muitalandáidui.

4.2.4. Eará dokumentašuvdna

Gávdnorjit iešguđetlágan kártenprográmmat mánáidgárddi geavahussii. Dat sáhttet leat oaivvilduvvon mánáid ovdánandásiide iešguđet surggiin, ja maiddá earenoamáš giellaovdáneami kártemii. Kárten láhčá vuodu reflekšuvdnii ja árvoštallamii, ja lea reaidun iešguđet surggiid doaimmaid kvalitehtasihkarastimii.

4.3 MÁNÁIDGÁRDDI BARGGU ÁRVVOŠTALLAN

Lea dehálaš, ahte mánáidgárddi árvoštallá huksego mánáidgárddi sámi giela ja kultuvrra nala. Sámi mánáidgárddiin šaddá árvoštallat sisdoalu eará ládje go dáža mánáidgárddiin, danne go sámi mánáidgárddiin galget buot doaimmat árvoštallojuvvot sámi perspektiivvas. Sámi mánáidgárddiide lea giellaulbmil lassin doaimma ulbmilii okta elemeanta mii galgá jámma árvoštallojuvvot. Earenoamážit guovlluin gos giella ealáskahttojuvvo, lea dát earenoamáš dehálaš go bargá mánáiguin.

Mánáidgárddi galgá árvoštallat iežas barggu ja iežas bargovugiid. Beaivválaš ovttag bargu olbmuid gaskkas mánáidgárddis lea okta deháleamos eavttuin máná ovdáneapmái ja oahppamii. Mánáid stoahkamis sáhtttá vuohttit movt sii loktet ja ovdánit. Movt speadjalastá stoahkan daid doaimmaid maiguin mánáidgárddi bargá?

Fáddábargguid oktavuodas ovdamearkka dihte guolásteami, njuovvama, gárddi luhtte fitnama, návehis fitnama, sávzačohkkema, guotteha, beaskideami, buđetgilvima jnv. sáhtttá oaidnit oidnojitgo dát mánáid stoahkamis ja movt.

- Váikkuhitgo árbevirolaš sámi doaimmat mánáid gillii?
- Hupmetgo mánát sáme giela aktiivvalaččabut go muđui?

Dát sáhtttá leat buorren vuolggasadjiin oaidnit makkár fáddásuorggit giddejit máná fuomášumi, juoga mii fas sáhtttá ráhkadit vuodu ságastallamiidda ja mánáid iežaset vásáhusaid oktasaš reflekšuvnnaide. Mii lei suohtas, gelddolaš, ii nu suohtas? Oktasaš ja ovttaskas vásáhusat sáhttet ráhkadit buori vuodu fáddábarggu viidáset fievrredeapmái.

Lea eaktun, ahte mánáidgárddit guorahallet ja árvoštallet plánaideaset, gos ulbmil lea guorahallat bargguid čadahuvvon plánaid ja doaimmaid ektui. Liikká dehálaš lea geahččat daid doaimmaid, mat eai leat čadahuvvon, ja manne plána ii čadahuvvon. Dát geatnegahtta ja bidjá gáibádusaid mánáidgárddi árvoštallan- ja guorahallanbargui. Guorahallama boadusin sáhtttá leat ulbmiliid ja bargovugiid nuppástuhttin. Jus fuomášuvvo, ahte eai leat olahan ulbmiliid ovdamearkka dihte giellabarggus, de dalle berre árvoštallat eará vugiid giellaoahpaheapmái.

5. oassi

Ovttasbargu

5.1 VUOĐĐOSKUVLA

Lea dehálaš, ahte mánáidgárddit ovttasbarget skuvllaiguin ja ráhkadit plána máná sirdimis mánáidgárddis skuvlii. Dát galgá dáhpuhuvvat lagas ovttasbargguin máná ruovtuin. Mánáidgárdemánáide sámegiela hálddašanguovllu olggobealde lea dehálaš, ahte mánáidgárde veahkeha addit dieđuid vuoigatvuođas oahppat sámegiela. Čujuhit bagadallamii *“Fra eldst til yngst – Samarbeid og sammenheng mellom barnehage og skole”*.

5.2 PEDAGOGALAŠ-PSYKOLOGALAŠ BÁLVALUS

Eaktun lea ahte dain pedagogalaš-psykologalaš bálvalusain mat leat guovlluin gos leat sámi mánáidgárddit, lea fágalaš gelbbolašvuohta sámi diliid birra. Sii sáhttet leat doarjjan mánáidgárddiide ja vanhemiidda. Dát bálvalus sáhtta ovttasbargat SEAD:in áigeguovdilis áššiid birra.

5.3 SEAD

Sámi earenoamášpedagogalaš doarjalus (SEAD) addá fáldalaga sámi geavaheddjiide go guoská gillii, gielalaš ovdáneapmái, kommunikašuvdnii ja guovttegielatvuhtii guoskevaš áššiin. SEAD:s lea gelbbolašvuohta giellaovdaneamis, guovttegielatvuođas, identitehtaproblematihkas ja sosiála ja emotionála váttuin. SEAD lea Sámi allaskuvlla sierra fagaovttadat ja dat doaibma Guovdageainnus.

5.4 OAHPPOÁSAHUSAT

Sámi mánáidgárddiid ovttasbargu Sámi allaskuvllain, Levangera allaskuvllain ja Båddáddjo allaskuvllain, lea eaktun go jurddaša daid studeantaid hárbhallamiid, geat leat váldime ovdaskuvlaoahpaheaddjeoahpu.

5.5 SÁMEDIGGI

Sámediggi hálddaša doarjaga mánáidgárddiide gos leat sámi mánát. Doarjja galgá sihkkarastet sámi mánáide mánáidgárdefáldalaga sámi giela ja kultuvrra vuođu. Sámediggi čuovvu čađat gustojeaddji lágaid ja ulbmiliid mánáidgárddiide, maid Stuoradiggi mearrida. Mánáidgárddit ja earát sáhttet váldit oktavuoda Sámedikkiin jus leat gažaldagat doarjagiid dahje sámi mánáidgárdefáldalaga birra.

5.6 EARÁ OVTTASBARGOGUOIMMIT

Vánhemat leat mánáidgárddi deháleamos ovttasbargoguoimmit. Eará ovttasbargoguoimmit sáhttet leat giellaguovddážat ja lagasbirrasa kulturpersovnnat.

Suohkanat, gos leat mánaga sámi mánáidgárddi, sáhttet ovdamearkka dihte ovttasbargat oktasaš jahkeplána ja doaibmaplána ráhkadeami oktavuodas. Dás sáhtta ráhkadit buori ovttasbargovuođu mánáidgárddiid gaskkas masa buot bargiid sáhtta searvadit. Sis lea de buorre vuolggsadji ovttasbargui oktasaš plánema, kártema, vásáhusaid lonohallama, bargiid gelbbolašvuođakártema hárrái jnv., juoga mii doalvu viidat fágabirrasii.

Sámi mánáidgárddit sámegiela hálddašanguovllu olggobealde sáhttet ráhkadit ovtta-bargorieggá ránnjásuohkaniiguin, doppe gos leat sámi mánáidgárddit. Mánáidgárddit, gos leat guhkes gaskkat, sáhttet maid lonohallat ja bargat ovtta eará mánáidgárddiiguin ovdamearkka dihte telefovnna, e-boastta, IKT, hospiterema ja ekskuršuvnnaid bokte. Ovttaskas mánáidgárddi jodiheaddjis, ovttaaráid pedagogalaš jodiheaddjiiguin, lea bajimus ovdasvástádus dieđuid ja láidesteamii addit dan hárrái, makkár vuoruhansurggiid háliidit iešguđege mánáidgárddis.

Lea sávahahtti ahte almmolaš ja priváhta mánáidgárddi eaiggádat ovtta-barget rámma-plána báikkálaš heiveheami njuolggadusaiguin.

Girjjálašvuohta:

- Balto, A. (1997). Samisk barneoppdragelse i endring. Ad Notam Gyldendal
- Erke, R. & Høgmo, A.(red). (1986). Identitet og livsutfoldelse. Universitetsforlaget
- Gaup, E. U. (1989) Suga Suga Su. Dat
- Gaup, K.E. (2001). Girjjo-Gárjjo. Mitalusat, máidnasat, sátnevádjaset, árvadusat ja diid-dat. Davi Girji
- Gaski, H. & Solbakk, A (red) (2003). Jođi lea buoret go oru. ČállidLágádus
- Gaski, H (red) (2004). Tiden er et skip som ikke kaster anker – samiske ordtak. ČállidLágádus
- Hætta, O.M. (1994). Samene. historie, kultur, samfunn. Grøndahl og Dreyers Forlag
- Hætta, O.M. (2007). Samene – et arktisk urfolk. Davi Girji OS
- Juul, J. & Jensen, H. (2003) Fra lydighet til ansvarlighet. Pedagogisk Forum
- Myrvoll, M. (1999). Samene – ett folk i fire land. Sámi oahpahusráđđi/Samisk utdanning-sråd
- Somby, L.M.S, Eira, R.G, Anti, K.A (2001). Fáddágirji mánáidgárdiide. Sámi oahpahusráđđi/Samisk utdanningsråd
- Todal, J. & Pope M. red (1996). Vág å snakke. Samisk utdanningsråd/Sámi oahpahusráđđi
- Tveterås, F. & Arntsen, T. & Jernsletten, R.(2002). Samisk kunst- og kulturhistorie. Vett og Viten
- Øzark: K. (1995). Guovttetgielavuohta ja kognitiiva ovdaneapmi pedagogalaš persepektiivas/Tospråklighet og kognitiv utvikling i pedagogisk perspektiv. Sámi oahpahusráđđi/Samisk utdanningsråd
- Øzark, K. og Juuso, R. (1999). Pedagogalaš jurddagirji guovttegielalaš mánáidgárdiide/Pedagogisk idebok for tospråklige barnehager. Sámi oahpahusráđđi/Samisk utdannings-råd
- Wirkola, K. & Baal, L. (2003). Hoakat ja stoahkat. Sámediggi

Annen litteratur

Haugen, R. (2000). Barn og unges læringsmiljø. Fra enkeltindivid til medlem av et flerkulturelt fellesskap. Høyskoleforlaget

Nordahl, T, Bøe.J, Bjørnsen, G, Jahnsen, H & Plisichewski, H (2002). Veiledning om utvikling av sosial kompetanse. Læringssenteret.

Solbakk, A. (1994). Sámi Historja 1. Davvi Girji o.s.

Solbakk, A. (1997). Sámi Historja 2. Davvi Girji o.s.

Vuolab, K. (1990). Ande ja Risten Jagi farus. Davvi Girji.

Kunnskapsdepartementet:

Temahefte om samisk kultur i barnehagen. F-4218

Kunnskapsdepartementet. (2006). Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver

Kunnskapsdepartementet: Rundskriv F-08/2006, Lov 17. juni 2005 nr. 64 om barnehager (barnehageloven) med forskrift og departementets merknader til bestemmelsene

Temahefte om "IKT i barnehagen". F-4211 B

Temahefte om antall, rom og form i barnehagen. F-4241 B

Temahefte om barns medvirkning. F-4217 B

Barne- og familiedepartementet Q-0903 B. Rammeplan for barnehagen

Barne- og familiedepartementet: Ot.prp.nr.72 (2004-2005) Om lov om barnehager (barnehageloven).

Ombudet for barn og unge.1995. Rapport fra barneombudet: Like som snøkrystaller, konklusjon fra ombudets kartlegging av samiske barn og unges oppvekstvilkår.

Sámediggi – Sametinget (2005). Sametingrådets melding om samiske barnehager

Sámi oahpahusráđđi (1996). Sámi oahpahusráđđi 20-jagi riikkaidgaskasaš ávvudankonferánsa 28-30.08.1996 raporta.

Barnehagen. Tidsskrift for barnehagefolk. Nr. 4/2005 & nr.1/2006 & nr.5/2006
Bedre barnehager. Skriftserie nr. 2/2005. Ny lov og ny rammeplan, fag, kultur og fellesskap i førskolelærerprofesjonen.

**Olggosaddán: Sámediggi ovttas Máhttodepartemeanttain
Almmolaš ásaahasat sáhttet dingot lassigáhppálagaid dáppe:**

**Sámediggi
samediggi@samediggi.no**

Hápmen ja
deaddileapmi: Bjørkmanns, Alta
Govat: Ola Røe
Gorži mánáidgárdi
Sametinget
Lohku: 500